

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta

**Kynologický výcvik - člověk a zvíře,
pohyb a tělo**

Cynologic training – human and animal,
movement and body

Miroslava Krézková

Ústav profesního rozvoje pracovníků ve školství
Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Helena Kafková
Studijní program: Bakalářské studium Vychovatelství

2012

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Kynologický výcvik – člověk a zvíře, pohyb a tělo vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

28. března 2012

.....

podpis

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování vedoucímu bakalářské práce paní Mgr. Heleně Kafkové za její cenné rady a trpělivost při vedení mé bakalářské práce.

.....

podpis

NÁZEV:

Kynologický výcvik – člověk a zvíře, pohyb a tělo

AUTOR:

Miroslava Krézková

ÚSTAV:

Ústav profesního rozvoje pracovníků ve školství

VEDOUCÍ:

Mgr. Helena Kafková

ABSTRAKT:

Ve své bakalářské práci se zabývám otázkou vývoje interakce psa a člověka ze dvou hledisek. První hledisko se opírá o analýzu obrazů zachycujících člověka a psa od pravěku po současnost. Druhé hledisko je založeno na zkoumání pozitivního vlivu canisterapie na člověka. V praktické části zkoumám, zda a k jakým změnám došlo u dítěte v jeho schopnostech a dovednostech v rámci canisterapie a jak se projevuje vztah dítěte a psa v dětském výtvarném projevu. Výzkumné šetření jsem založila na zkoumání kazuistik dětí, rozhovorech s pedagogem a canisterapeutem, na přímém pozorování dětí během canisterapie a rozboru jejich kreseb.

KLÍČOVÁ SLOVA:

canisterapie, interakce, estetika, pes v umění, kompozice, fyziologické a psychologické působení psa

TITLE:

Cynologic training - human and animal, movement and body

AUTHOR:

Miroslava Krézková,

DEPARTMENT:

Institute of the Professional Development of Educational System Employees,

SUPERVISOR:

Mgr. Helena Kafková

ABSTRACT:

In my bachelor's thesis I am analyzing the question of the development of man and dog interaction from two perspectives. The first perspective is based on the analysis of the artistic objects from the prehistoric time to the present. The second perspective is based on the exploring the positive impact of the canistherapy on human.

In the research part I am analyzing whether and what changes occurred in the child's abilities and skills during the canistherapy and how the relationship of the child and the dog is shown in the childrens' artistic expression. The research is based on the case reports of the children, the interview with the teachers and a canistherapist, direct observation of the children during the canistherapy and the analysis of their drawings.

KEY WORDS:

canistherapy, interaction, aesthetics, dog in art expression, composition, physiological and psychological effects of the canistherapy

Obsah

ÚVOD	7
Vztah člověka, přírody a psa.....	7
TEORETICKÁ ČÁST	9
1 HYPOTÉZY O VZNIKU VZTAHU ČLOVĚKA A PSA	9
2 HISTORICKÉ POHLEDY NA VZTAH ČLOVĚKA A PSA.....	11
2.1 PRAVĚK.....	11
2.2 STAROVĚK.....	12
2.2.1 Egypt	13
2.2.2 Řecko.....	14
2.2.3 Řím.....	17
2.3 STŘEDOVĚK	19
2.4 NOVOVĚK	21
2.5 PES V MODERNÍ DOBĚ	26
3 CANISTERAPIE.....	29
3.1 CANISTERAPIE VE SVĚTĚ A V ČESKÉ REPUBLICE	29
3.2 VYMEZENÍ POJMU CANISTERAPIE	30
3.3 CANISTERAPEUTICKÝ TÝM	30
3.4 FYZIOLOGICKÉ A PSYCHOLOGICKÉ PŮSOBENÍ PSA	30
NA ČLOVĚKA	Chyba! Záložka není definována.
3.5 OBLASTI PŮSOBENÍ CANISTERAPIE	32
3.5.1 Pes a tělesně postižení.....	33
3.5.2 Pes a mentálně postižení	34
3.5.3 Pes a zrakově postižení	35
4 VÝVOJ DĚTSKÉ KRESBY	37
5 ZÁKLADNÍ TEZE VÝZKUMU.....	39
5.1 Cíl výzkumu, metodologie, hlediska pro analýzu, etika výzkumu.....	39
5.2 Presentace výzkumného projektu a analýza	40
PŘÍPADOVÁ STUDIE 1	41
PŘÍPADOVÁ STUDIE 2	47
PŘÍPADOVÁ STUDIE 3	54
ZÁVĚR	64
Seznam informačních zdrojů	66

ÚVOD

Vztah člověka, přírody a psa

Eleanora Woloy ve své knize zmiňuje zajímavý mýtus o stvoření světa. „Po Stvoření se mezi Adamem a zvířaty, která pojmenoval, rozevřela v zemi hluboká propast. Ze všech zvířat jediný pes přeskočil na druhou stranu a zaujal jednou provždy místo po boku člověka.“ (in: Woloy, 2005, str. 17).

Tak začala dlouhá společná cesta psa a člověka, která se v průběhu historie neustále měnila a vyvíjela. Role psa se během posledního století neuvěřitelně rozšiřuje a v současnosti pes zastupuje roli hlídače, ochránce, pomocníka lidem s postižením tělesným, smyslovým či psychickým a v neposlední řadě se využívá jeho vlastností pro pozici „psychoterapeuta“ v rámci canisterapie. Žijeme v době, kdy lidstvo využívá ke svému prospěchu ty nejvyspělejší technologie, které nás ovšem oddalují od těsného sepětí s přírodou. Paradoxně si však uvědomujeme, že i když si kolem sebe stavíme umělý svět, stále jsme součástí přírody a jejích zákonů, které jsou v nás hluboce zakořeněné. Dokázali jsme využít veškeré naše dovednosti a potřebné prostředky k tomu, abychom se mohli postarat i o slabé a nemocné, postižené či staré osoby. Zřídili jsme ústavy sociální péče pro děti a dospělé, léčebny dlouhodobě nemocných a další zdravotní a sociální zařízení, ve kterých je odborně o tyto osoby postaráno. Avšak přes veškerou profesionální péči zůstávají tato zařízení často velmi neosobní, neumožňují spojení člověka s přírodou a pacienti jsou zde vykořeněni z přirozeného prostředí. Zvířata, která jsou v rámci zooterapie využívána pro práci s těmito osobami, narušují stereotypnost života v ústavech, svou přítomností motivují klienty k aktivnímu způsobu života a tím kladně ovlivňují jejich psychický i fyzický stav. Zvířata jsou nedílnou součástí života každého člověka a pes je tím nejtěsnějším pojítkem mezi člověkem a světem, který jej obklopuje. Dokud žil člověk v těsném spojení s přírodou, utváření a pěstování vztahu se zvířaty patřilo k lidské každodennosti. Teprve v moderní době jsme zvířata odsunuli ze svých životů a dříve tak samozřejmý kontakt s nimi je dnes doporučován specialisty jako revoluční lék.

Ve své bakalářské práci bych se ráda zabývala otázkou **vývoje interakce psa a člověka a způsobem, jak je tento vztah zachycen ve výtvarném projevu člověka**. Pro zpracování teoretických tezí jsem se rozhodla zaměřit se na dvě základní hlediska, která budou výchozími body pro následné vypracování praktického výzkumu zaměřeného na výtvarný projev mentálně postiženého dítěte v canisterapeutickém procesu.

První hledisko, na které se chci zaměřit, je vývoj interakce psa a člověka z pohledu historického. Na základě historických záznamů (obrazy, sochy, rytiny, nástěnné malby), můžeme totiž hlouběji a dokonaleji posoudit, prozkoumat a odhalit **estetické, fyziologické a psychické působení** psa na člověka a naopak. To nám napomáhá k systematictějšímu a hlubšímu hodnocení jejich vzájemného vztahu v současnosti a může zpětně ovlivnit efektivnější spolupráci člověka a psa. Ráda bych pojala zkoumání vývoje vztahu psa a člověka z pohledu historického na základě analýzy obrazů a jiných uměleckých děl, a to z hlediska estetického a citového působení na pozorovatele. Při zkoumání tohoto působení se zaměřím na řešení otázky, **jak jsou významy, které může mít pes pro člověka, přítomny a vyjádřeny v jednotlivých uměleckých dílech**.

Mé druhé teoretické bádání je založené na pochopení **zákonitostí** vztahu psa a člověka, na vliv psa na člověka a na celkové obohacení člověka po stránce psychické a fyzické. Psychiku i fyziologii v sobě spojuje canisterapie, což je metoda rehabilitace, která slouží k podpoře psychosociálního zdraví jednotlivců. Vychází z předpokladu, že kontakt člověka a psa je léčebný. Při tomto kontaktu využívá poznatky z etologie, kdy se sledují pozitivní aspekty chování psa a jeho vlastnosti a poznatky z fyziologie, kdy canisterapeut vychází ze znalosti o pohybu psa, jeho velikosti, tvaru, tělesné teploty atd. (Galajdová, 1999). Všechny tyto aspekty mají bezesporu svoji estetickou rovinu, kterou se zde budeme zabývat.

V praktické části své práce se zaměřuji na vztah mentálně postiženého dítěte a canisterapeutického psa. Cílem výzkumné sondy je zjistit, zda a k jakým změnám došlo u dítěte v oblasti jeho mentálních schopností a sociálních dovedností a zda se tyto změny projevily v dětském výtvarném projevu. Vlastní výzkumnou sondu opírám o přímé pozorování, analýzu lékařských a školních záznamů sledovaných dětí, rozhovory s pedagogem a canisterapeutem a vyhodnocení kreseb dětí.

TEORETICKÁ ČÁST

1 HYPOTÉZY O VZNIKU VZTAHU ČLOVĚKA A PSA

Pes je ze všech zvířat nejstarším a nejuvěrnějším pomocníkem, ochráncem a přítelem člověka. Co vedlo naše předky k tomu, aby se před mnoha tisíci lety začali zaměřovat na domestikaci psovitých šelem? Jen stěží nalezneme jednoznačnou odpověď na tuto otázku.

Problematika domestikace psa je stále předmětem sporů ve vědecké sféře. Podle jedné z teorií bylo prvotním impulsem nutnost uspokojení základních potřeb člověka – obstarání potravy a bezpečí. Proto jedním z důvodů ochočení psa mohla být jeho schopnost hlídat a varovat před nebezpečím a také to, že člověk začal využívat mimořádné lovecké schopnosti psů, z jejichž kořisti si vzal to nejlepší a zbytek přenechal zvířatům. (Galajdová, 1999).

Další teorie domestikace psa vycházející z předpokladu, že lidé drželi psy ve své blízkosti, aby po nich uklízeli zbytky, patrně neobstojí, protože v období mezolitu, kdy domestikace probíhala, žili lidé v tak malých skupinách, že nevyprodukovali dostatek odpadu, aby se u nich udržela stálá populace zvířat živících se odpadky (Woloy, 2005, s. 21).

Podle další teorie je naopak výše zmiňovaná domněnka uváděna jako prvotní impuls, který dal podnět k soužití předka psa a člověka. Pravěcí lovci přicházeli do styku s vlky a vzájemně si konkurovali při lovu kořisti. Některá z těchto zvířat se začala zdržovat poblíž lidských sídel a živit se zbytky. Mohlo poté dojít k tomu, že některá lidská tlupa si ochočila vlčí štěňata, která se dokázala přizpůsobit lidské dominanci a pravidlům. (Woloy, 2005, s. 21).

Jiná hypotéza poukazuje na to, že i když užitečné vlastnosti psů, jako je schopnost lovit, ochrana teritoria štěkáním a odklizení odpadků, mohly vztahy mezi psy a lidmi posilovat, nebyly možná nejpodstatnější pro jejich vznik. Že klíčem k tomuto svazku

byla „instinktivní lidská potřeba obsáhnout i jiný než lidský svět“ (Woloy, 2005, str. 21).

Mně osobně je blízká poslední z uvedených hypotéz. Podle mého názoru k lidské povaze, byť náleží prehistorickému člověku, nutně patří hledání vztahu k životu, k smrti a k okolnímu světu se všemi jeho projevy. Naši předkové žili v divočině, nikoli v civilizovaném světě. Byli jistě vystaveni silám, jejichž vznik a působení si neuměli vysvětlit. Člověk využil možnosti ovládnout psa a podřídil ho svým potřebám, včetně potřeby vytvoření vztahu k jinému živému tvorů a díky tomuto vztahu lépe pochopit sama sebe.

Podle Searsle (Woloy, 2005, s. 33) je pes pro člověka důležitý živý tvor, který je s ním schopen navázat oboustranný citový vztah. Searsl zastává názor, že „prostřednictvím vztahů k psům máme možnost lépe pochopit nikoli lidský svět, což nám paradoxně dává pocítit jednotu všech věcí. V našem procesu osamostatnění zápasíme o to, abychom se plně odlišili od ostatních kolem nás i od našeho okolí. Současně s tím, jak roste naše schopnost rozlišovat – tj. jak se stáváme vědomějšími – se zvyšuje uvědomění našeho spojení s ostatními lidmi a okolním světem. A pes může sloužit jako spojovací článek mezi námi a světem kolem nás.“

Obrázek 1

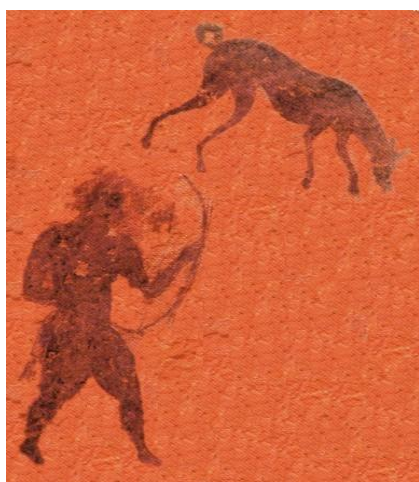
2 HISTORICKÉ POHLEDY NA VZTAH ČLOVĚKA A PSA

2.1 PRAVĚK

Doklady o tom, že již od úsvitu lidských dějin se prehistoričtí mistři výtvarného výrazu různými způsoby snažili zachytit události ze života svého kmene, nacházíme na mnoha jeskynních malbách, rytinách či různých soškách z hlíny.

„Pravěký lovec, který zanechal na stěnách jeskyň realistické obrazy, kresby a rytiny zvíře, nechtěl jimi svou jeskyni pouze zkrášlovat. Byl čarodějníkem, šamanem a věřil, že zvíře, které namaluje a při kultovních obřadech ukáže i ostatním lovcům kmene, dokáže poté společně s nimi i ulovit.“ (Teren, 1988, str. 7). Obrazy tak měly silnou magickou moc a byla jim připisována moc ovládat celé kmeny.

Obrázek 2

Na obrázku 2 je znázorněna jeskynní malba, která byla nalezena v alžírské části Sahary a je datována do období 4000 až 1500 let př. n. l. Podle ní můžeme usuzovat, že psi mohli pomáhat člověku při lovu a pravděpodobně také při sledování stopy. Na jeskynní malbě nás může zaujmout velikost člověka a psa. Podle mého názoru je pes neúměrně velkého vzrůstu vzhledem k výšce člověka, jehož provází. To může být samozřejmě dané jiným pojetím prostorových vztahů při ztvárňování malby, uvažme však možnost, že tato disproporce byla vyjádřením vztahu člověka ke psu, kdy člověk pohlížel na psa

jako na svého věrného společníka a uvědomoval si důležitost jeho existence ve svém životě, který pes obohacoval svou přítomností a kromě toho již zmíněnou schopností pomáhat, chránit, ale také inspirovat k zamyšlení nad vztahem člověka a přírody.

Vysvětlením velikosti těl člověka a psa však mohou také být okolnosti vzniku malby: to, že jednotlivé postavy nemusely být malovány současně. Prehistorický člověk často na zdi své jeskyně maloval a vyrýval nespočet obrazců v dlouhém časovém úseku. Tak je to např. u jeskynního komplexu Lascaux v jihozápadní Francii, jehož výzdobu tvoří zhruba 150 maleb a více než 15000 skalních rytin. Již samotný rozsah maleb podporuje hypotézu, že malby a rytiny vznikaly v průběhu delší doby, s různě dlouhými odstupy. (Šamšula, 1994).

Při hledání obrazových podkladů zobrazujících psa a člověka v období pravěku jsem narazila na tento problém: z období pravěku se dochovala řada nástěnných maleb, rytin, sošek z hlíny, avšak motiv psa není častý. Nejčastější vyobrazení zachycují býložravá zvířata, tedy především lovnou zvěř. (Lommel, 1972).

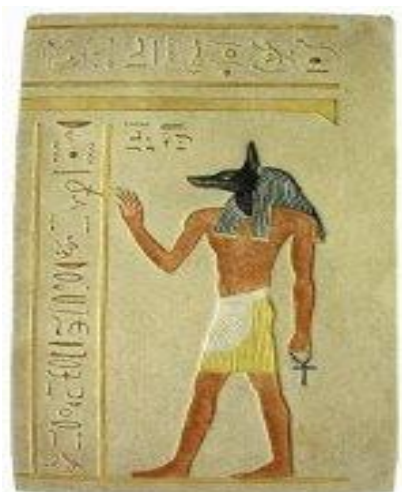
Vysvětlení by snad bylo možné hledat ve funkci obrazů. Již výše jsem zmínila hypotézu, že pračlověk využíval malby k magickým rituálům, jejichž hlavním cílem byl úspěch lovu zvěře. Potom by bylo pochopitelné, že objekty uměleckých ztvárnění byla lovná zvěř, do které pes nebyl zahrnut.

2.2 STAROVĚK

Z období starověku pochází mnoho uměleckých děl, jako jsou obrazy, mozaiky, sošky a vázy. Tato díla dokazují, jak významné postavení zaujímal v tomto období v životě člověka pes. Nebyl jen pomocníkem při lovu, hlídačem a domácím přítelem, ale také předmětem uctívání.

2.2.1 Egypt

Obrázek 3

Ve starověkém Egyptě zaujímala zvířata důležité postavení v životě člověka. Jednotliví egyptští bohové byli zobrazováni v podobách různých zvířat. Pes byl v egyptské společnosti uctíván jako posel smrti. Byl zobrazován jako bůh Anubis, který měl psí hlavu. Víтал zesnulé v podsvětí a při soudu mrtvých vážil jejich srdce tzv. perem pravdy, které obsahovalo všechny hříchy, jež zesnulý za svého života spáchal. Anubis byl rovněž bohem naděje, protože mohl vrátit život mrtvým, byl strůjcem znovuzrození (Kuntová, Doležal, 1995, s. 10).

Proč právě pes byl vybrán jako představitel boha, jež měl právo soudit lidi a rozhodovat o jejich znovuzrození? Není to snad právě proto, že ze všech zvířat, která nás obklopují, je pes naším nejbližším a nejstarším společníkem, který zná naše pozitivní i negativní vlastnosti a jako nejdůvěrnější přítel o nás ví dost, aby nás mohl soudit?

V dobách, kdy smrt nebyla vytěsněna na okraj společnosti, ale měla místo v civilním životě lidí, byl pes považován za ideálního společníka nejen v životě, ale i ve světě duchů. Lidé věřili, že díky svým skvělým smyslům může vnímat skutečnosti, které jsou za hranicemi lidského chápání a vnímání. Pes se v mýtech národů celého světa často uvádí v souvislosti s umíráním a odchodem na „onen svět“.

Archeologické nálezy na horním toku Nilu odhalily, že v období neolitu, tj. kolem roku 4000 př. n. l., byli zemřelí lidé pohřbíváni se psy, kteří snad měli být jejich průvodci do země mrtvých (Woloy, 2005, s. 25).

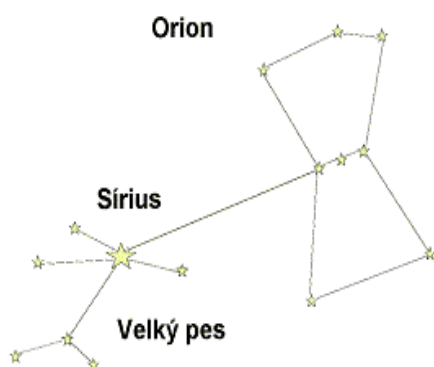
Tyto rituální obřady, při nichž byli psi obětováni, napovídají o existenci představ o posmrtné pouti, jejíž mystérium lidi znepokojovalo. Nejspíše proto si vybrali psa jako spolehlivého průvodce do říše smrti.

2.2.2 Řecko

Také Řekové přikládali psům velké schopnosti a psi pro ně byli důležití. Podle dochovaných zpráv měli kromě loveckých a válečných psů i psi mazlíčky. Mezi nejoblíbenější, ale také nejdražší patřil maltézský pinč (Galajdová, 1999, s. 17).

Významnou roli měl pes v řecké mytologii. Lovec Orion vlastnil dva psy – Procyona a Síria, po němž je pojmenovaná nejjasnější hvězda noční oblohy. Sírius je součástí souhvězdí Velkého psa, který doprovází Oriona na noční obloze. Podle řecké mytologie byl tento pes darem bohyně lovu Artemis lovcovi Orionovi. Pes prý měl schopnost ulovit každé zvíře. Proto byl poštván na lišku krále Amfitrióna, která zase byla známa svou nepolapitelností. Souboj nakonec rozhodl sám Zeus, když obě vynikající zvířata umístil na opačnou stranu oblohy (Dvořáčková, 2005, s. 37).

Obrázek 4

Obrázek 5

Váza na obrázku 5 pochází asi z roku 530 př. n. l. Je na ní zobrazen výjev z mýtu o Heraklovi, který přivádí psa Kerbera před krále Eurysthea, jenž si na něm tohoto psa vyžádal. Hérakles musel sloužit tomuto mykénskému králi, který mu zadal celkem dvanáct nesnadných úkolů. Hrdina všechny splnil a vykonal ještě mnoho hrdinských činů, a proto ho Zeus učinil nesmrtelným a umístil jej na oblohu.

Umělec si dal opravdu záležet na tom, aby Kerberos působil hrůzostrašným dojmem, který se od strážce podsvětí určitě očekával. Kerbera ztvárnil jako trojhlavého psa velkého vzrůstu, s vyceněnými tesáky, připraveného k útoku, jehož zjev nebezpečného obránce podtrhují jedovatí hadi v jeho srsti.

Proč právě pes byl vybrán jako strážce vchodu do podsvětí? Svou úlohu by stejně tak splnil lev či jiný druh šelmy, jež v nás vzbuzuje respekt. Starověký svět přikládal velký význam posmrtnému životu. A stejně tak, jak v Egyptě se své úlohy „průvodce“ do říše mrtvých zhostil psí bůh Anubis, stejně tak Řekové přiřadili důležitou úlohu ochránce vstupu do podsvětí právě psovi. Můžeme zde vidět jistou obecnost postoje ke psu, který zaujímaly různé kultury. Které zvíře by se lépe zhostilo úlohy strážce a zároveň mělo to výsostné právo vítat zesnulé duše na prahu onoho světa než pes, který starověké Řeky věrně doprovázel již za jejich pozemského života?

Přibližně v 6. st. př. n. l. dochází k velké změně v přístupu umělců k tvorbě a ztvárnění viděného. Před touto dobou usilovali umělci starých orientálních říší o zvláštní druh dokonalosti. Zachycovali vše podle paměti, podle přísných pravidel, která zajišťovala, že vše, co muselo být zobrazeno, bude v díle jasně vynikat, tudíž nerespektovali např.

směr zorného úhlu. Používali podobnou metodu znázorňování jako děti - např. hlavu lze nejlépe sledovat z profilu, a proto ji umělec nakreslil pootočenou. Avšak lidské oko si většinou představujeme zepředu, proto malíř umístil oko viděné zepředu i do obličeje viděného ze strany (Gombrich, 1995, s. 61).

Když řeční umělci začali tvořit sochy z kamene, navázali na tradici egyptských sochařů. Studovali a napodobovali egyptské vzory, avšak přibližně v 6. st. př. n. l. začali také experimentovat. Již se nespokojili s pouhým napodobováním vzorů, snažili se zachytit skutečnost podle svého cítění a pohledu na věc. „Egyptané založili své umění na vědomostech. Řekové začali používat oči.“ (Gombrich, 1995, s. 78).

Stejně tak v malířství dochází ke změnám. Umělci začali mít na zřeteli zorný úhel, z něhož daný předmět, který znázorňují, vidí. Začali se spoléhat na to, co vidí, spíše než na to, co vědí. Malíři udělali z pohledu dějin umění neskonalý objev – objev zobrazování perspektivní zkratkou (Gombrich, 1995, s. 81).

Obrázek 6

Sousoší zvané Farnéský býk na obrázku 6 bylo vytvořené sochaři Apollóniem a Tauriskem pochází z helénistické doby z 1. st. př. n. l. Je to největší sousoší, jež se ze starověku dochovalo (Pijoan, 1998, s. 192).

Celé řecké umění se v helénistickém období podrobilo změně, kterou lze pozorovat v některých nejslavnějších sochách tohoto věku. Sochy jsou realistické, v pohybu, ve správné proporcii a anatomii, jsou oduševnělé. „Řeční umělci zvládli prostředky, jimiž dokázali dát najevo nevyčtené city, které mezi lidmi vznikají.“ (Gombrich, 1995, s. 94).

U tohoto sousoší mě zaujala právě výše zmiňovaná živoucnost. Při pohledu na něj máme pocit, že všechny objekty jsou živé, v pohybu, což je také podmíněné jehlancovou kompozicí, která zvyšuje napětí a při které jsou jednotlivé postavy uspořádány tak, že „vrchol“ (nebo chceme-li hlavní motiv) sousoší je lemován ostatními postavami na obou stranách a v základně, čímž je dosaženo symetrie a rovnováhy a naše oko přirozeně táhne vzhůru k tomuto hlavnímu motivu – býkovi (Pijoan, 1998, s. 192). V případě tohoto sousoší je celý tento efekt podmíněn ještě navíc tím, že všichni aktéři scény k býkovi vzhlížejí.

Umělci v sousoší zachytili ústřední postavy celého příběhu o Antiopě. Antiopu, býka, jež ji měl usmýkat, oba bratry, pastýře, jehož doprovází ovce, a v pozadí stojící Dirké. Stojí za zamyšlení, proč autoři do sousoší zakomponovali taktéž psa, neboť podle mého názoru pro příběh jako takový není důležitý. Zde však tvoří nedílnou součást celého sousoší. Dokonce bych řekla, že v něm má důležité místo. Tím, že je umístěn ve středu základny a vzhlíží vzhůru k rozrušenému býkovi se stejným zaujetím a naléhavostí jako lidské postavy, zvyšuje dramatickост scény.

Dalším důvodem, proč pes byl zakomponován do sousoší, je podle mého názoru fakt, že v naší mysli je neodmyslitelně spjat s pastýřem, kterému svými loveckými schopnostmi, bystrostí a oddaností pomáhá v jeho činnosti starání se o stádo.

2.2.3 Řím

Také ve starověkém Římě zaujímal pes v životě člověka významné místo. Mezi oblíbená plemena patřily hlavně větší rasy, které byly využívány jako strážci domů. Tomu nasvědčuje i mozaika, která byla objevena v Pompejích, na níž je vyobrazen štěkající pes doprovázen varujícím nápisem CAVE CANEM – střež se psa! Tato

mozaika znázorňující psa v takřka životní velikosti zdobí předsíň Domu tragického básníka, jehož majitelem byl muž jménem Aninius. Podle dochovaných zdrojů informací dávali majitelé psům kolem krku obojek, jak to dokazuje i tato mozaika. To se však stalo těmto zvířatům při výbuchu sopky Vesuv v roce 79 n. l. osudným, neboť mnoho z nich zahynulo, protože nemohla utéci (Ranieri Panetta, 2005, s. 313, 343).

Na zobrazení je několik prvků, které podtrhují respekt vzbuzující vzhled psa – stylizované provedení tlapek psa, které jsou zachyceny pouze s třemi prsty, připomínající drápy dravé šelmy, zježené chlupy na nohách a ocase psa, které probouzejí představu rozdrážděného, prudce se pohybujícího psa a v neposlední řadě pečlivě znázorněná řada zubů v jeho rozevřené tlamě. Důležitým, avšak na první pohled nenápadným prvkem, jsou dvě linie vedené pod předníma nohama psa. Umělec je nejspíše vytvořil pro zdůraznění pohybu psa. Podobné linie můžeme vidět i na obrázku 8. Typ a provedení čar vedených pod nohama psa v nás evokují představu pohybu.

Obrázek 7

Obrázek 8

Starověký Řím byl místem nejen zápasů gladiátorských, ale také psích. Chov psů se proto specializoval na plemena vhodná k těmto zápasům. Při pohledu na obě mozaiky (obrázek 7 a 8) můžeme nabýt opravdu dojmu, že typickými plemeny chovanými ve starověkém Římě, byla bojová plemena, velkého vzrůstu a od přírody agresivní, která byla vhodná k ochraně majetku a především k boji. To je však zavádějící. Měli bychom

si uvědomit, že zvířata, v tomto případě pes, jsou často odrazem nás samých, našeho chování a myšlení. Že díky našemu působení, ať pozitivního nebo negativního, se poté rozvíjí jejich emocionální svět a následné reakce na dané situace.

„Zvířata, děti přírody, stísněná na malém prostoru cirku, vyděšená jeho mrtvolným puchem, pachem strachu obětí i pachem lůzy, útočila na lidské oběti, rvala se mezi sebou. Zvířata, záměrně vyhladovělá, ztýraná a vystresovaná, většinou bojovat nechtěla. Zvířata loví jenom z hladu či pro své mladé, nikoli pro zvrhlou potěchu, z krvežíznivosti, ze sportu. Zatímco duše zvířete je čistá jak duše anděla, není žádné zlo na světě, aby se nedalo nalézt u člověka,“ napsal Plinius Starší v Kapitolách o přírodě.“ (internet. zdroj 1)

2.3 STŘEDOVĚK

Středověk je dějinný úsek klasicky ohraničovaný rokem 476, kdy došlo k pádu římské říše a počátkem novověku ve 14. století. Na počátku tohoto dějinného období došlo ke změně v přístupu křesťanské církve k malířství a umění celkově. Ještě před rozpadem římské říše zastávala křesťanská církev, ustanovená roku 311 jako jediné povolené náboženství, velice striktní názor, co se týče výzdob bazilik. Církev se obávala sochařského ale i obrazového ztvárnění svatých, aby nedocházelo k jejich záměně s postavami pohanských bohů prostými lidmi, a proto bylo zakázáno zdobit kostely a baziliky sochami a také obrazová výzdoba byla omezena. Avšak postupně si církev uvědomila, že využití umění je jednou z možností, jak působit na masy negramotného obyvatelstva. V 6. století papež Řehoř Veliký povolil, aby se k výzdobě kostelů využívaly obrazy s náboženskou tematikou. Vyjádřil svůj názor, že „obraz může mít pro negramotné stejný význam, jako má písmo pro ty, kdo umějí číst.“ (Gombrich, 1995, s. 135). Z tohoto důvodu byly předmětem zájmu umělců hlavně náboženské motivy.

Směřování pozornosti k motivům s náboženskou tematikou podle mého názoru může vysvětlovat, proč výskyt psa v umění v tomto období není tak častý. To však neznamená, že pes by z běžného života lidí vymizel. Raný středověk chápe psa jako samozřejmou součást života a pes se vyskytuje na tvrzích feudální šlechty stejně jako

v chalupách rolníků. S postupujícím a sílícím vlivem katolické církve však dochází ke změně pohledu na psa. Snad byl úzký vztah ke psu nebo kočce až příliš jasnou připomínkou pohanství a tak byl pes, stejně jako jiná zvířata, prohlášen za tvora bez duše, který nebude přijat do ráje, a proto není záhodno mu věnovat zvláštní pozornost. Držení psa a jiných domácích zvířat bylo striktně omezeno pouze pro užitkové účely. Prostý člověk mohl chovat zvířata, tedy i psa, pouze jako tvory užitkové a dokonce byla stanovena maximální povolená výška chovaného psa a při jejím překročení byl pes odveden hajným. Bohatí a urození měli pochopitelně výjimku. Příslušníci středověké šlechty trávili volné chvíle na honech a početná smečka psů patřila k tradičnímu symbolu bohatství a nadřazenosti nad chudinou (Galajdová, 1999, s. 19). Tuto tradici potvrzuje i níže uvedený obraz z 12. století na obrázku 9, který zachycuje lov na vlka.

Obrázek 9

Způsob, jakým jsou jednotlivé objekty obrazu znázorněny a rozestavěny v celkové kompozici díla, působí poněkud nepřirozeně. Nejnápadněji působí jejich vzájemný velikostní nepoměr (např. nepoměr mezi koňmi a psy, mezi lovci a koňmi). Také mě zaujalo vykreslení pronásledovaného vlka, které je nepropracované a nepoučenému divákovi by nejspíš činilo problém vidět v něm divokou šelmu a ne dalšího člena ze smečky psů.

Gombrich charakterizoval styl výtvarného zpracování v období od 5. st. do 13. st. jako návrat egyptských názorů na význam jasnosti v zobrazování čehokoli, protože církev kladla důraz na jasnost. Schopnost pozorovat živou skutečnost, která se probouzela

v umění v Řecku, byla v době raného středověku opět uložena ke spánku. Umělci si již neověřovali způsob vyjadřování tváří v tvář realitě. Nesnažili se objevit, jak zobrazit tělo nebo jak vyvolat iluzi hloubky (Gombrich, 1995, s. 136).

Všimněme si také, že malíř zvolil k zachycení oblohy červenou barvu. Symbolika červené barvy je podmíněna lidskými zkušenostmi s ohněm a krví. Je barvou vitality, síly, života, revoluce, požáru. V křesťanské kultuře se těšila velké důležitosti. Byla symbolem vznešenosti, moci a vysokého postavení. Spolu s modrou barvou představovala předepsané a vyžadované barvy círke, kdy červená symbolizovala stránku lidských kvalit a modrá naopak spiritualitu (Kentová, 2000, s. 44). Na základě výše uvedené charakteristiky se nabízí hypotéza, proč malíř zvolil pro oblohu právě červenou barvu. Na obraze je zachycena scéna, která je svým obsahem plná dynamiky, akce a napětí. Červená barva tuto náladu ještě umocňuje. Druhým důvodem zvolení červené barvy může být námět obrazu, který ztvárňuje výjev ze života šlechty. Ta představovala symbol bohatství, úcty a moci, a proto umělec zvolil červenou barvu k posílení tohoto dojmu.

Také psi znázornění napjatí, s předními tlapami protaženými v ose těla a zvednutými nad úroveň země v nás vyvolávají silný pocit, že se v závěrečném skoku zmocní kořisti. Stejně tak jezdec na koni držící kopí vypadá, jakoby byl připraven v nejbližším okamžiku zasadit smrtelnou ránu vlkovi, kterého dohodila rozvášněná smečka.

2.4 NOVOVĚK

Ve 14. st. dochází k postupnému posunu zájmů v umění: „od nejlepšího způsobu líčení biblických příběhů, až po nejvěrnější metody znázorňování výseků živé skutečnosti.“ (Gombrich, 1995, s. 220). Gombrich uvádí, že umělec musel umět udělat studie viděného a přenášet je na obrazy. Umělci podrobně studovali nejen živou přírodu (zvířata a rostliny), snažili se také probádat zákony optiky a získat dostatečnou znalost lidského těla, kterou poté mohli uplatnit ve svých dílech. Posun jejich zájmu tímto směrem chápeme jako konec středověkého umění, po němž následuje období novověku,

keré je uvedeno nástupem nového slohu – renesance, která poukazuje na hodnoty zastávané v antické době (Gombrich, 1995).

Pes nachází své místo v lidské společnosti hlavně jako společník. V 15. st. byl učiněn významný objev, který pak ovládal umění následujícího století – byla objevena perspektiva. Umělci se co nejvíce snažili ve svých dílech přiblížit realitě. Mistrem v této oblasti se stal malíř Jan van Eyck (Gombrich, 1995).

Obrázek 10

Na obrázku 10 je zachycen dvojportrét „Svatba Arnolfiniových“ (1434), který přináší svědectví o svatbě italského obchodníka. Van Eyck zde předvedl své dokonalé mistrovství a zcela zvládnutou techniku olejomalby, díky které se proslavil po celé Evropě (Ševčíková, 1996, s. 15). Na tomto obraze je fascinující, s jakou přesností a precizností malíř vykreslil všechny detaily jednotlivých postav a předmětů. Celkový výjev obrazu působí velice slavnostně, proto mě napadla otázka, proč malíř zachytil na obraze také psíka, který na první pohled díky svému rošťáckému vzhledu do celkového slavnostního dění nezapadá. Vysvětlení nabízí způsob tvorby van Eycka, který pro vyjádření myšlenky svého díla použil plno symbolů (růženec na stěně, pohozené boty,

postel, ovoce na okenní římsě atd.). Nejinak je tomu u psíka. Psi na portrétech obvykle symbolizují věrnost a pozemskou lásku a zde má pejsek určitě stejný význam (Ševčíková, 1996, s. 15). Navíc svým vzhledem dodává obrazu, který je jinak pozoruhodný svou slavnostní náladou, potřebnou míru nenucenosti a bezprostřednosti.

Položila jsem si otázku, zda má nějaký význam umístění psa v obraze, který stojí přímo uprostřed mezi svatebčany. Podle mého názoru malíř chtěl zdůraznit důležitost věrnosti a sounáležitosti mezi manželi, proto umístil psíka jako nezbytné pouto mezi ně. Za zamyšlení také stojí, k jakému posunu došlo, co se týče typu psů zachycených na obrazech. Jak jsem již výše zmínila, v novověku se úloha psa z pozice pomocníka při lovu, či hlídače posunuje hlavně do úlohy společníka a rodinného přítele. Proto na mnoha obrazech již nejsou zachyceni pouze lovečtí psi, ale své místo zde nachází i společenská plemena malého vzrůstu. Nejinak je tomu i na následujícím obraze Danaé a zlatý déšť (1554) od italského malíře Tiziana Vecelli.

Obrázek 11

Malíř zde znázornil královskou dceru Danaé, ke které v podobě zlatého deště sestupuje nejvyšší bůh Zeus, který si s ní přál mít syna. Podle pověsti král uvěznil svou dceru Danaé hluboko pod zemí, aby ji ukryl před muži, protože podle věštby měl zemřít rukou syna své dcery.

Na Tizianově obraze dělá Danaé společnost malý pokojový pes, který však na nás ve srovnání se psíkem z van Eyckova působí zcela odlišným dojmem. Na obraze Svatba

Arnolfiniových je pes v centru dění, vyzařuje z něj živost a hravost. Naopak na Tizianově obraze je pejsek zcela nenápadný, spící, stočený v klubíčku zcela v rohu obrazu. Pokud si uvědomíme děj příběhu, není pochyb o tom, že jeho úlohou bylo dělat princezně společnost, neboť ta byla uvězněná bez možnosti jakéhokoli kontaktu s okolním světem. Avšak malíř se při tvorbě tohoto obrazu zaměřil především na ztvárnění mytologického děje a vykreslení Danaé v její přirozené tělesné kráse. Celkový výraz obrazu na mě působí tajuplně a vnímám v něm vnitřní napětí, avšak spící pes představuje pravý protipól k dramatickosti děje. Na pozorovatele, který nezná pohnutý příběh o osudu Danaé, obraz nejspíše dramaticky působit nebude. Pokud však příběh známe, zachycený okamžik na obraze nás musí zákonitě oslovit. Jakýsi prvek neklidu do obrazu vnáší služka, v jistém ohledu opak princezny. Stará služka je zde zachycena v okamžiku, kdy se Zeus snáší k Danaé v podobě zlatého deště, který bývá také popisován jako padající zlaté mince. Čin služky si můžeme vyložit dvojím způsobem. Buď chtěla princeznu ochránit před činem Dia a tím zabránit naplnění věštby nebo její čin bývá také vysvětlován jako akt chamtivosti, neboť padající mince chtěla ukrást

Za zamyšlení stojí, zda další z důvodů, proč autor umístil psa na obraz, nebylo využití kompoziční techniky pravidla lichého počtu. Pokud podle tohoto pravidla zobrazíme lichý počet objektů na obraz, dostaneme vždy jeden objekt doprostřed, který je „zarámovaný“ okolními objekty (internet. zdroj 2).

Jen o pár desítek let později italský malíř Jacopo Tintoretto namaloval obraz Poslední večeře (1594), na kterém zachytil biblický výjev zcela netypickým způsobem. Poslední večeři znázornil jako obyčejnou hostinu prostých lidí. Co nás na první pohled zaujme, je především živost obrazu – lidé jsou zachyceni v pohybu, prožívající různé emoce. Obraz působí dramaticky a dynamicky, je v něm velice málo klidu, což je docíleno tím, že postavy jsou zachyceny ve vzrušených postojích, s výmluvnými gesty, nesoustředující pozornost pouze k hlavní postavě obrazu, tj. ke Kristu, ale hovořící mezi sebou navzájem.

Také prostorová kompozice obrazu je zcela netypická. Místo tradičního seskupení na podlouhlé straně stolu, který je rovnoběžný s pozadím, shromažďuje Tintoretto osoby kolem stolu, který je umístěn ve střední části obrazu.

Jeho práce byla význačná svou dramatičností, jíž docílil mimo jiné užitím neobvyklých úhlů pohledu a perspektivy a využitím šerosvitu a hry barev. Své obrazy si Tintoretto pečlivě připravoval, před započítím skic si prý vytvářel figurky z vosku nebo hlíny, které vkládal do domečků nebo perspektivně malovaných dekorací z prkýnek a papíru a do oken stavěl kousky svíček, aby mohl seřizovat hru světla a stínů (Pijoan, 1989, s. 130). Na obraze Poslední večeře je jedním ze zdrojů světla svatozář Krista, který je jako jediný označen touto indicií svatosti. Podle hry světla a stínů odrážejících se na tvářích apoštolů můžeme usoudit, že druhý zdroj neurčitého osvětlení se snáší na hodovníky odkudsi z horní části obrazu. Za povšimnutí stojí, že jediná postava, která není ozářena a jejíž obličej i oděv jsou zachyceny v tmavých tónech, je postava muže sedícího na opačné straně stolu naproti Kristu. Vystává otázka, zda tento muž sedící osamocen k divákovi částečně zády a jakoby opuštěn v shluku hodovníků nepředstavuje Jidáše, který zradil Krista. Psi u jeho nohou, přetahující se o žrádlo, by mohli být jakýmsi symbolem chamtivosti a malodušné chtivosti, z níž vychází bezbřehá touha po zisku i za cenu zrady.

Obrázek 12

2.5 PES V MODERNÍ DOBĚ

Málokteré zvíře má za sebou tak bohatou historii, jakou se může pochlubit pes. Jak přicházely dějinné epochy, měnilo se společenské klima a s ním i všeobecný postoj ke psům. Současná doba s sebou přináší snad nejširší spektrum pohledu na role psa.

Je zvláštní sledovat, jak na jedné straně se člověk od přírody odvrací, jak se jí jako jediný druh přestáváme přizpůsobovat, stoupáme výš a výš a často na její úkor. A na druhé straně se snažíme do přírody navrátit. Karel Kosík charakterizuje osud moderního lidstva následovně: „Z pánů nad přírodou se stávají zajatci vlastního výtvoru, rozjetého fungujícího systému, který jimi disponuje jako svým příslušenstvím.“ (Kosík, 2004, s. 28).

Myslím, že charakteristiku doby, ve které žijeme, trefně vystihl následujícími slovy: „Doba je příliš mělká, povrchní, uspěchaná, než aby se odvážila tragédie a komedie, jejím možným odpovídá pouze fraška, křiklavý nesoulad mezi vážností strojených gest a trapností činů.“ (Kosík, 2004, s. 28).

Naše doba je „moderní“, technicky vyspělá až přetechnizovaná a díky svým prostředkům pro zdokonalení a ulehčení našeho žití nám nabízí neuvěřitelné možnosti získávat stále nové informace, vytvářet nové prostředky a posouvat se do stále nových dimenzí našeho života. Rychlý rozkvět a pokrok však přináší i svá negativa – stres, oddálení našeho vnitřního já od našich přirozených instinktů a potřeb, schopnosti naslouchat přírodě, odcizení se od přírody a co víc – odcizení se lidí od sebe navzájem.

Jedním z umělců, kteří problémy soudobé společnosti, sociálních a mezilidských vztahů v ní nenechávají bez povšimnutí, je americký výtvarník Eric Drooker. Vyrůstal ve čtvrti Lower East Side na Manhattanu. Toto prostředí jej silně ovlivnilo. Eric Drooker ve svém díle kritizuje policejní brutalitu, přesídlování, utlačování lidí bez domova, šílenou globální expanzi s jejími technicko-ekonomickými a vojenskými silami.

Obrázek 13

Žijeme v čase neutuchajícího kvapu, tápání a tím spojené nejistotě, která vyúsťuje v nedůvěru, lhostejnost až agresivitu. Nemíváme často pocit (a bohužel jsme často vedeni a vychovávaní k tomuto postoji), že pouze dravým jednáním na úkor druhých máme šanci se uplatnit a dosáhnout svých cílů?

Grafika Erica Drookera *Police Dog* ve mně tento pocit vyvolává. Je zde zachycen policista doprovázený služebním psem, na němž je na první pohled zřejmá přílišná agrese. Stejně tak policista třímající obušek a připravený k ráně na nás nepůsobí uklidňujícím dojmem, avšak hlavní důraz je zde kladen právě na zachycení emocí psa. Ten vystupuje do popředí obrazu, což je dosaženo využitím perspektivy radikální a „žabí“. Při radikální perspektivě se linie sbíhají do úběžníku a výsledkem je, že čumák psa je v porovnání s obličejem policisty nepoměrně větší. Sbíhající se linie přitahují oko diváka do místa, kde se sbíhají. Žabí perspektiva je pohled na objekt zdola (internet. zdroj 3). Díky využití práce s perspektivou dosáhl Drooker toho, že obličej policisty je výrazně zmenšený, člověk se ztrácí v dálce a ztrácí také tvář a podobu.

Za zamyšlení stojí, proč umělec umístil do popředí dění v obraze psa a člověka posunul do pozice anonymní osoby téměř bez tváře. V Drookerově díle se pes vyskytuje poměrně často. Jak sám autor říká, v jeho knize *Blood Song* představuje pes skrytého hrdinu – „je hlavním aktérem příběhu, vše je viděno jeho očima.“ Navíc je scéna obrazu zasazena do vagónu metra, což má nejspíš také svou symboliku. V jednom z rozhovorů autor řekl, že „metro pro mě představuje bezvědomí mas, které závodí přes podzemní

tunely, řítící se zpět a vpřed v čase.“ (internet. zdroj 4). Podle mého názoru to je důvod, proč je policista zachycen daným způsobem. Autor chtěl možná zdůraznit anonymitu dnešní doby, její odosobnění, kdy je nám neustále předkládán názor, že důležitá je pouze prosperita, úspěch pracovní a finanční, důraz je kladen na prospěch celku, masy, na úkor osobního přístupu k člověku, na přihlídnutí k jeho emocím, potřebám a názorům.

Pes v tomto obraze je jakýmsi odrazem osobnosti svého pána, je jeho zrcadlem. Náš věrný společník je schopen mnoha rolí, záleží jen na nás, jakou mu chceme přidělit a jaký charakter v něm vypěstujeme. Neboť osobnost psa je často odrazem osobnosti člověka, kterého pes doprovází a respektuje jej jako svého pána a přítele.

Drooker využil psa nejen jako medium pro vyjádření vnitřního citového rozpoložení policisty, ale také ke znásobení celkového dramatického a agresivního náboje svého díla. Kombinace postavy anonymního, respekt probouzejícího policisty a rozezleného psa umocňuje agresivní ladění grafiky.

Shrnutí

Přestože pes jako průvodce člověka byl znám již v dávné historii, víme o prvopočátcích jeho soužití s člověkem velmi málo. Pes začal žít ve společnosti člověka asi 10000 let př. n. l. Ze společného soužití měli oboustranné výhody. Pes se postupně pevně včlenil do běžného života lidské společnosti. Vztah člověka a psa je všeobecně uznávaným symbolem přátelství a věrnosti. V průběhu historie pes prakticky zastával v každé době všechny role, které mu člověk přisuzoval. Pouze na základě společenských, hospodářských a kulturních změn dané epochy se měnil žebříček postojů člověka k psovi. Jejich vzájemný se projevoval i ve způsobu zpracování uměleckých děl, ve kterých byl pes prezentován jako nositel různých rolí a vlastností. Byl znázorňován jako předmět úcty i objekt zatracování, jako průvodce bohů, pomocník při lovu, ochránce, společník a v neposlední řadě jako pomocná síla při práci s lidmi s různými postiženími. Pes často slouží v uměleckých dílech jako médium, skrze které má umělec možnost vyjadřovat svůj pohled na svět.

3 CANISTERAPIE

3.1 CANISTERAPIE VE SVĚTĚ A V ČESKÉ REPUBLICE

„Není snad zvířete, které bychom znali lépe než psa, které bychom více milovali a kterému bychom více důvěřovali... Léčebné účinky života se psem nejsou objevem moderní psychologie, lidé je znají již tisíce let.“

Nicholas J. Saunders

Canisterapie se vyvinula na podkladě zkušeností prověřených staletími. Lidé nevyužívali ve svůj prospěch jen fyzické vlastnosti psů. Systematické využití psů v léčebných zařízeních ve Franské říši je zmiňováno již v 8. st. n. l. V anglickém Yorku v 18. století se psi nasazovali k léčbě duševně nemocných. V USA bylo léčebné použití psů dokumentováno poprvé v roce 1942 při rehabilitaci válečných veteránů (Nerandžič, 2006).

Lacinová uvádí, že úsilí začlenit zvířata do klinické psychologie bylo v 70. letech korunováno úspěchem Borise Levinsona, který si díky náhodnému setkání jeho psa s dítětem ověřil, že zvířata fungují jako přechodné objekty, **kdy si dítě nejprve vytvoří vztah ke zvířeti a přes něj poté i k terapeutovi a dalším lidem**. Publikováním svých zkušeností a poznatků o tomto postupu ve své praxi se zasloužil o obrácení lékařské veřejnosti k využití tohoto způsobu terapie. V roce 1982 stanovil a sepsal poprvé zásady a metodiku této nové vědní disciplíny, kterou nazval „pet-facilitated therapy“ – zvířaty podporovaná terapie (Velemínský, 2007).

V České republice se canisterapie začala využívat jen ojediněle na začátku 90. let 20. století. Postupně vznikala občanská zájmová sdružení. Vyvrcholením tohoto procesu bylo vytvoření České canisterapeutické asociace, která byla založena v roce 2003. První ucelené a přísné standardy pro léčebné využití psů v České republice byly vytvořeny ve sdružení Pomocné tlapy ve spolupráci se SVOPAP s. r. o., které je vzdělávacím centrem pro rekvalifikaci v oboru chovatelství zvířat, canisterapie a chovu, chovatele psů a pro canisterapeutické instruktory. V celé České republice působí již řadu let různá

střediska a centra, kde se provádí canisterapie a hipoterapie na vysoké úrovni.(Nerandžič, 2006).

3.2 VYMEZENÍ POJMU CANISTERAPIE

Pojem canisterapie je složen ze slov canis – pes a terapie – léčení. Galajdová uvádí, že název canisterapie se vžil jako označení způsobu terapie, který využívá pozitivního působení psa na zdraví člověka, přičemž pojem zdraví je myšlen přesně podle definice WHO jako stav psychické, fyzické a sociální pohody.Canisterapie obecně znamená využívání psa jako pomoc člověku. Jedná se o pozitivní až léčebné působení psa na člověka, kdy je kladen důraz především na řešení problémů psychologických, citových a sociálně-integračních. Její působení na fyzické zdraví člověka je u ní druhotné a zahrnuje spíše složku motivace k rehabilitaci a povzbuzení imunity prostřednictvím psychiky (Galajdová, 1999, s. 24).

3.3 CANISTERAPEUTICKÝ TÝM

Canisterapeutický tým tvoří psovod a pes, mezi kterými musí vzniknout úzký vztah a spolupráce. Pes se musí na svého pána orientovat a psovod svého psa znát a důvěřovat mu. Kromě správného výběru vhodných jedinců a vhodné výchovy musí být pes cíleně speciálně připraven, psovod proškolen a tým musí uspět u zkoušek. Důležité je, aby se terapeutický pes se svým psovodem orientoval v náročných situacích. Psovod má rozhodný vliv na výchovu, výcvik a roli psa v canisterapeutickém procesu. Je důležité, aby byl seznámený s cíly, principy a náplní canisterapie a metodikou. Canisterapeut by měl být člověk s vysokou sociální inteligencí, schopností empatie a spolupráce. Tým tvoří hlavně psovod se psem a klientem. Do týmu může také patřit zdravotní sestra, ergoterapeut, fyzioterapeut, klinický psycholog, pedagog, sociální pracovník atd. (Nerandžič, 2006).

3.4 FYZIOLOGICKÉ A PSYCHOLOGICKÉ PŮSOBNÍ PSA NA ČLOVĚKA

Canisterapie se uplatňuje zejména jako pomocná terapeutická metoda při řešení různých situací, kdy jiné metody selhávají nebo je nelze použít. Lidé si většinou psa pořizují pro naplnění citových potřeb, kdy pes jim dělá společníka. Avšak pozitivní výsledku vztahu člověka k psovi se projevují také ve zlepšení celkového psychického a fyzického zdraví. Působení činnosti canisterapeutického psa lze zaměřit na tři hlavní oblasti lidských schopností (internet. zdroj 5)

Fyzické schopnosti

V rámci rozvíjení fyzických schopností cíleně ovlivňujeme jak hrubou, tak jemnou motoriku, k čemuž využíváme fyzioterapie, která v sobě zahrnuje jak léčbu pohybem, tak léčbu fyzikálními metodami, mezi které patří například prohřívání, ke kterému je využíváno animální teplo.

Jemnou motorikou se rozumí pohyby různých částí těla (např. pohyb rukou, prstů, mimických svalů aj.), jež jsou zajišťovány malými svalovými skupinami. K rozvíjení jemné motoriky jsou klienti motivováni především manipulací s drobnými předměty a činnosti, které vyžadují přesné a jemné pohyby. Patří sem manipulace se psem na vodítku, zapínání a rozepínání vodítka, nasazování náhubku, manipulace klienta s granulemi, kterými odměňuje psa, mačkání pískacích hraček, hledání drobného předmětu v psí srsti, její mnutí mezi prsty, česání psa, dotýkání se psa, jeho hlazení po i proti srsti aj.

Hrubá motorika zahrnuje pohyblivost celého těla. Pes je využíván jako motivační prvek pohybu. Klienti vodí psa na vodítku, absolvují s ním překážkové dráhy, přetahují se se psem o lano, házejí mu aport, závodí s ním v plazení, pes je využíván při nácvičku chůze, kdy se klient může o něj opírat aj.

Mentální schopnosti

Pes je využíván k **rozvoji komunikačních schopností**, zvýšení sebevědomí a sebeovládání, zlepšení schopnosti soustředění se na úkol a udržení pozornosti, vylepšení krátkodobé a dlouhodobé paměti, **rozvíjení řečových dovedností a fantazie**. Pomáhá také k pozitivnímu naladění klienta, u emočně labilních osob pomáhá posilovat pocity jistoty a úspěchu, podporuje snížení rychlých změn nálad. Kontakt se psem pomáhá klientovi akceptovat své onemocnění či handicap a motivuje jej k aktivitám, jež směřují ke zlepšení jeho stavu.

Sociální dovednosti

V rámci rozvíjení sociálních dovedností se canisterapeutický tým zaměřuje rozvoj ukázněnosti, soběstačnosti a zodpovědnosti, vytváření a zvýšení pocitu sociální jistoty, budování pozitivního vztahu k sobě samému, zmírnění egocentrismu a negativismu a zároveň učení se empatie. Kontakt se psem pomáhá zlepšovat existující lidská přátelství a zároveň navazovat nová. **Podporuje spolupráci a orientaci v prostoru a čase**, neboť pes vyžaduje pravidelný řád, k jehož dodržování je klient veden.

3.5 OBLASTI PŮSOBNÍ CANISTERAPIE

Využití canisterapeutického psa při práci s lidmi s různými druhy postižení či omezení je velice široké. Canisterapii lze využít následovně (Galajdová, 1999):

- pro práci s emocionálně poškozenými a citově deprivovanými dětmi
- u některých psychiatrických diagnóz
- v logopedické a rehabilitační praxi (zejména jako motivační prvek)
- jako socioterapie a psychoterapie
- při výskytu apatie a naučené bezmocnosti u chronicky či dlouhodobě nemocných. U nemocných dětí (zejména dlouhodobě – neurologicky, onkologicky, po úraze) se canisterapie využívá při špatné adaptaci na pobyt v nemocnici, strachu z operace nebo vyšetření či při špatné spolupráci se zdravotnickým personálem.

- jako součást komplexní terapie v geriatrici u pacientů trpících demencí, Parkinsonovou chorobou, Alzheimerovou chorobou
- **při práci s tělesně, smyslově (zrakově, sluchově, při postižení čichu či řeči) a mentálně postiženými**
- při práci s autistickými osobami
- při práci s osobami trpícími epilepsií
- chovatelství psů v rodině. Pes zde představuje jakousi socioterapii – léčbu společenstvím. Je předmětem společné péče, jejíž poskytování pomáhá rodinu stmelovat.

V následujících kapitolách bych se ráda zaměřila na bližší charakteristiku významu canisterapeutického psa pro mentálně, tělesně a smyslově (v tomto případě zrakově) postižené, neboť tyto jednotlivé skupiny vyžadují specifický přístup v rámci canisterapie, výběrem psa počínaje a zvolením vhodných canisterapeutických činností konče.

3.5.1 Pes a tělesně postižení

Canisterapie je zde využíváno především k rehabilitaci, při které je kladen důraz na rozvoj hrubé a jemné motoriky. Pes působí jako stimulátor i odměna.

Níže cituji dopis matky pacienta s dětskou mozkovou obrnou (Galajdová, 1999, s. 97):

„Prožila jsem naprostou hrůzu, šok a ohromení, když jsem se dozvěděla, že můj milovaný chlapeček nebude nikdy pořádně sedět, běhat, sám mluvit a jíst, že je prostě jiný. Pomalu ale ve mně zrál vzdor vůči diagnóze a chuť k boji. Začali jsme nacvičovat mluvení. Ohromný dudlík posiloval svaly a ochablý jazyk. Truhlář nám podle pokynů sestrojil speciální stoličku s nočníkem, ke které jsme přidělali popruhy. Protože Jendovi ručičky sloužily, přimontovali jsme všude madla a pomocná ucha. Jedno mu ale chybělo – kamarád na úrovni. A tak jsme mu přinesli štěně králičího jezevčíka. A stal se zázrak! Dítě ožilo, pookřálo. Začalo se rychleji a usilovněji pohybovat, muselo víc koordinovat své pohyby, protože čilý psík snadno unikal a nenechal se lehce dohonit a uchopit.

Najednou bylo třeba rychle se otáčet: Psík vyskočí na pohovku, Jenda musí za ním. A vzepřít se na jedné ručičce a druhou poslat štěněti míček. 100krát, 1000krát se to nepovedlo, až najednou to šlo...Co nesvedly nejrafinovanější hračky, osobní příklad, ani Vojtova metoda, to dokázal maličký jezevčík. Ve 3 letech si náš syn s oporou klekl a začal „chodit“ po kolenou... Prodělal pak ještě několik operací a lázeňských pobytů. Dnes chodí Jenda do normální školy, dobře se učí, jen hůře chodí – typickou chůzí diparetické formy DMO. Náš nejmladší syn je důkazem, jak dokáží psi lidem pomoci. Jsem přesvědčena, že pejsek znamenal zásadní obrat v našem boji.“

Především u tělesně postižených dětí působí pes jako zázračná motivace k pohybu a k rehabilitaci postižených funkcí pohybového aparátu. Dítě nedokáže jako dospělý trénovat s vědomím, že prostě musí, aby došlo ke zlepšení. Pokud ale k tréninku využijeme psa, změní se vše v zábavu. V tomto případě nezáleží na typu psa. Můžeme dítě navštěvovat jak s malým psíčkem, tak s velkým psem. V případě nácviku chůze je ideální velký pes, protože dítě se o něj může opírat.

Tělesně postižené děti mívají často problém i s mluvením a i zde se dá využít psa jako stimulace. Oblíbí-li si dítě psa, bude se snažit se s ním domluvit. Domluvit se se psem je snazší než domluvit se s člověkem. Pes neopravuje, nenapomíná, ale také se nedovtípí, proto povel musí být vysloven zřetelně. Dítě je motivováno ke správné výslovnosti, aby mohlo psovi dát povel, domluvit se s ním a za odměnu se s ním po správném vyslovení jeho jména pomazlit (Galajdová, 2011, s. 28).

3.5.2 Pes a mentálně postižení

U mentálního postižení se role psa značně rozšiřuje. Využívá se nejenom jeho schopností k rozvoji a posílení hrubé a jemné motoriky, ale výrazně také napomáhá rozvoji citových i rozumových schopností mentálně postižených dětí. Může mít význam při nácviku udržení delší pozornosti, uspokojuje potřeby něžnosti, poznávání okolního světa a péče o jiného tvora, čímž se stává pro dítě také výchovným prostředkem, neboť zvyšuje jeho samostatnost a pocit zodpovědnosti za druhé, umožňuje rozvíjení rodičovských postojů. Podporuje rozvoj fantazie a tvořivosti, snižuje nesmělost a

podporuje spontánnost projevu, zvyšuje nonverbální komunikační dovednosti, poskytuje jistotu a možnost relaxace.

Při výběru vhodného canisterapeutického psa pro práci s mentálně postiženými dětmi v ústavu je důležité vzít v potaz, zda pes bude působit na lůžkovém nebo otevřeném oddělení. Pro lůžkové oddělení je nejlepší malý polštářový pejsek, který si může lehnout k dítěti do postele. Velký pes není zcela vyhovující. Může si sice složit hlavu na postel k nemocnému, ale je to pro něj namáhavé, protože na to není přizpůsoben. Pro psa je přirozené se vestoje pohybovat, ne stát. Na otevřeném oddělení se může kromě malého psa využít i pes velkého vzrůstu. Některé děti preferují malého psíka, neboť v nich vzbuzuje ochranné postoje, u jiných dětí je vhodnější velké plemeno, neboť poskytuje pocit bezpečí a ochrany (Galajdová, 2011, s. 27).

3.5.3 Pes a zrakově postižení

Podle Galajdové je zde nejvhodnější hodně velký pes. Jak sama uvádí, nejlepších zkušeností docílila s velkými psy typu leonberger či bernardýn, protože děti milují možnost jít volně se psem a jen se přidržovat obojku, aniž by se musely ohýbat k psovi. Děti často využívaly možnosti jít se psem pouze s prsty zabořenými rovnou do jeho srsti a s důvěrou kráčely tam, kam pes. To, že pod svými rukama cítily přímo obrovského psa, jim dodávalo pocit jistoty a bezpečí (Galajdová, 2011).

Osobně mohu na základě zkušeností několika mých **nevidomých přátel** potvrdit, že preferují jako svého průvodce velkého psa, neboť jim dodává výše zmíněný pocit bezpečí a ochrany.

„Pes a nevidomý vytváří dokonalý tým, kde nevidomý je „mozkem“, který rozhoduje, a pes jsou „oči“ celé dvojice.“ (Galajdová, 2009, s. 107). Avšak toto tvrzení nemusí být vždy stoprocentně pravdivé, jak dokazuje i níže uvedený zážitek nevidomé klientky s vodícím psem, u něhož byla speciálně vycvičena tzv. inteligentní neposlušnost (internet. zdroj 6).

„Inteligentní neposlušnost je dovednost speciálně cvičeného psa, který v situaci, která je pro klienta nebezpečná, neuposlechne jeho přímý povel. Jako příklad uvádím zážitek klientky s vodícím psem: Na sídlišti přes chodník vyřezali asfalt, takže vznikla prohlubina asi 8 cm hluboká. Pes u ní každý den zastavil, paní dala povel vpřed a pokračovali. Jednoho dne pes povel nesplnil, paní ho zatáhla, ale ani se nehnul. Nedbala, vykročila a upadla do příkopu více než metr hlubokého. Od té doby se vždy raději spolehne na úsudek svého chytrého psa.“

Galajdová dále popisuje své osobní zkušenosti, kdy na návštěvu do ústavu k nevidomým dětem docházeli canisterapeuti vždy se dvěma psy. Hráli s dětmi a psy různé hry, při kterých například děti musely hádat, který pes zrovna štěká, který pije, a ony vždy přesně rozpoznaly všechny rozdíly. **Tím, že nevidomí jsou odkázáni na jiné smysly než zrak, vnímají zcela odlišně například srst psa, umí si všimnout neuvěřitelných detailů, které vidoucím lidem uniknou** (Galajdová, 2011, s. 26)

Shrnutí

Canisterapie se uplatňuje jako pomocná terapeutická metoda, která má jasně prokazatelný vliv na klienty a to v pozitivním smyslu. Pozitivní výsledky vztahu člověka k psovi se projevují ve zlepšení celkového psychického a fyzického zdraví člověka. V canisterapii není rozhodující rasa psa, ale především jeho charakter a výchova. Pes a jeho psovod tvoří jednu část, která je součástí léčebného týmu. Tou druhou je samotný pacient. Canisterapii lze indikovat pro řadu různých nemocí či postižení. Canisterapie působí kladně především v oblastech hrubé a jemné motoriky, pomáhá rozvíjet komunikační schopnosti, řečové dovednosti a fantazii, zlepšení pozornosti, pomáhá k pozitivnímu naladění klienta, podporuje spolupráci a orientaci v prostoru a čase, neboť klient je veden k dodržování řádu, který pes vyžaduje.

4 VÝVOJ DĚTSKÉ KRESBY

Dětská kresba poměrně přesně odráží grafomotorické schopnosti dítěte, úroveň jeho vizuomotorické koordinace a citového vnímání. Dítě na papíře vystihuje svá vědomá i nevědomá přání a ke kresbě samotné je motivováno aktuálními zájmy a událostmi nebo tím, co ho trápí. Podle většiny badatelů, kteří se zabývali dětským výtvarným projevem, můžeme stanovit určitá specifika v jeho vývoji, která u každého zdravého dítěte probíhají v určité posloupnosti.

Podle C. Burta probíhá ontogenetický vývoj kresby následovně (Hazuková, Šamšula, 2005, s. 69):

- O období mezi 2. a 5. rokem s vrcholem ve 3 letech mluvíme jako o **stadiu čárání**, které se vyvíjí od bezzáměrného črtání tužkou, které vychází z čistě svalového pohybu ramene, až po lokalizované čárání, kdy se dítě snaží znázornit význačné části objektu.
Na počátku tohoto období se u dítěte probouzí asociace a vyvolávají přesnější představy o věcech, které dítě obklopují. Postupně dochází ke spojení kresby s představou a následnému pojmenování objektu, které se nejčastěji děje až v samém závěru kreslení, kdy dítě až dodatečně vkládá svou představu do čmáranice, která začala vznikat jako bezobsažná.
- Počátkem 4. roku života dítěte nastupuje tzv. **stadium linií**, kdy se oblíbeným námětem stává lidská postava znázorňována jako hlavonožec, pro nějž je typické znázornění postavy pomocí kruhu představující hlavu, dvě tečky jako oči a dva prosté čáry jako nohy. Řidčeji je znázorňován druhý kruh představující tělo a ještě řidčeji další dvě čáry jako ruce.
- **Popisný symbolismus** je ohraničen 5. až 6. rokem věku dítěte. V tomto období již dítě většinou zachytí lidskou postavu víceméně přesně, ale stále formou symbolického schématu.

- V období od 7 do 8 let věku dítěte mluvíme o tzv. **popisném realismu** (někteří autoři používají termín intelektuální realismus). Kresba v tomto období vyjadřuje spíše autorův osobní pohled na svět než zobrazení skutečného. Dítě kreslí to, co ví o dané skutečnosti, nikoliv to, co vidí (např. hlava kreslená z profilu má dvě oči). Dítě dosud nedodržuje zásady perspektivy, neprůhlednosti či zkracování. Některé obrázky jsou transparentní, to znamená, že např. pod oblečením postav dítě znázorní i končetiny. V tomto období vzrůstá zájem o dekorativní podrobnosti.
- Mezi 9. a 10. rokem věku dítěte mluvíme o době **vizuálního realismu**, kdy dítě začíná kreslit to, co opravdu vidí. Na úkor fantazie tak přibývá snaha kreslit podle skutečnosti. V tomto období dítě zachycuje skutečnost nejprve v obrysech - mluvíme o dvojrozměrné fázi, poté nastupuje fáze trojrozměrná, ve které se dítě snaží znázornit hmotnost. Dítě již věnuje pozornost perspektivě, překrývání a zobrazování postavy z profilu. Snaží se zachytit pohyb. Mohou se objevit i pokusy o lehké stínování.
- Ve stadiu potlačení ve věku 11 až 14 let začíná být dítě rozčarované nad svým výtvarným projevem a ztrácí o kreslení zájem, neboť pokrok, pokud jde o pokusy znázorňovat objekty, je nyní pracný a pozvolný.
- Asi od 15 let dochází k tzv. **uměleckému oživení**, kdy kreslení se rozvíjí v opravdové umění. Většina však tohoto stadia nikdy nedosáhne, neboť potlačené výtvarného projevu v předešlém období bylo příliš hluboké.

Podle toho, jak se jedinec od raného věku vyvíjí, tak se spolu s ním vyvíjí i dětská kresba. Jednotlivá věková období dítěte jsou charakterizována specifickými stadii kresby. Kresba je důležitým ukazatelem vývoje rozumových schopností, dovedností, grafomotoriky a vizuálního vnímání. Tematických kreseb a jejich následného rozboru se využívá v dětské psychologii. Na základě znalosti osobnosti dítěte můžeme s pomocí rozboru jeho kresby posoudit jeho psychický stav, úroveň jemné motoriky, soustředěnosti, temperament, způsob emočního prožívání a jeho vztah k okolnímu

světu. Dětská kresba má tak velký význam z hlediska diagnostiky a následné možnosti tvůrčí práce s dítětem.

5 ZÁKLADNÍ TEZE VÝZKUMU

5.1 Cíl výzkumu, metodologie, hlediska pro analýzu, etika výzkumu

Cíl výzkumu

Působení canisterapie na člověka je celistvé – působí na jeho stránku fyzickou, mentální, emocionální i sociální.

Na základě teoretických rozborů uměleckých děl v historické ose vývoje vztahu psa a člověka a studia odborné literatury vztahující se k předchozím kapitolám vycházím ze získaných poznatků při stanovení cílů svého výzkumu. Zaměřuji se na zkoumání vztahu mentálně postiženého dítěte a psa a na promítnutí tohoto vztahu do výtvarného projevu dítěte.

Cílem výzkumné sondy je:

- zjistit, zda a k jakým změnám došlo u dítěte v oblasti jeho mentálních schopností a sociálních dovedností
- zjistit, zda se tyto změny promítly v dětském výtvarném projevu

Pro analýzu stanoveného problému se zaměřuji na zkoumání několika hledisek:

- rozvoj komunikačních schopností
- schopnost soustředění se na úkol a udržení pozornosti
- rozvoj řečových dovedností
- rozvoj kreativity a vnímání
- rozvoj spolupráce
- schopnost orientace v prostoru

- charakteristika úrovně obsahové a formální stránky kresby na začátku canisterapie a během ní
- charakteristika chování dítěte během výtvarné činnosti

Metodologie

Pro zpracování empirické části bakalářské práce jsem zvolila krátkodobý výzkum a použila následující metody:

- analýza lékařských a školních záznamů sledovaných dětí (kazuistiky)
- pozorování
- rozhovory s pedagogem a canisterapeutem o chování dětí během canisterapie, zjišťování případných změn v jejich chování
- analýza kreseb dětí

Etika výzkumu

Veškeré podklady (kazuistiky, kresby, fotografie), potřebné pro mou výzkumnou sondu, byly použity se souhlasem respondentů.

5.2 Prezentace výzkumného projektu a analýza

Část výzkumného šetření probíhala v základní škole speciální, ve které se na počátku školního roku 2011/2012 začalo s canisterapeutickým programem. Na canisterapeutická sezení docházel žák D., o kterém píše v případové studii č. 1. a také žákyně V., o které píše v případové studii č. 2. Canisterapeutický tým, tvořený psododem a labradorským retrievem Akimem, docházel do výše třídy jednou týdně a účastnil se jedné vyučovací hodiny, jejíž náplň pedagog přizpůsoboval aktuální situaci ve třídě a potřebám žáků. V rámci jednotlivých hodin byly zařazovány řečová cvičení, motorická cvičení, prvky věcného učení, výtvarné a pracovní výchovy. Důraz byl kladen především na podporu a rozvíjení aktivity dětí a jejich samostatnosti a správného chování a vyjadřování v rámci mezilidských vztahů.

Podklady a poznatky pro třetí případovou studii jsem získala během své účasti na canisterapeutických sezeních v centru pro handicapované děti, do kterého docházel jednou týdně canisterapeut se svým psem americko-kanadským vlčákem Benem. Pracovala jsem s dívkou L., která se účastní canisterapie jedenkrát týdně po dobu 30 minut od roku 2009.

PŘÍPADOVÁ STUDIE 1

Chlapec D. (2001), 11 let

Diagnóza: dětský autismus s úrovní rozumových schopností v pásmu výrazného podprůměru

Rodinná anamnéza

- Matka (1976) vzdělání základní, od dětství trpí tikovou poruchou, jinak zdravá.
- Otec (1974), vzdělání střední odborné, zdravý.
- Dvě sestry (2000 a 2007) jsou zdravé.

Osobní anamnéza

- Normální vývoj probíhal asi do dvou let. Poté se přestala vyvíjet řeč, chlapec se začal uzavírat do sebe, často nerozuměl mluvené řeči, a proto se často vztekal.
- Ve čtyřech letech nastoupil do mateřské školy, ale špatně se adaptoval (neschopen kontaktu s dětmi).
- Od pěti let navštěvoval speciální mateřskou školu, kde fungoval dobře (byl schopen zapojit se do kolektivu).
- V září 2009 nastoupil do základní školy speciální, kde se poměrně dobře adaptoval.
- Na začátku školní docházky byla řeč obtížně srozumitelná, mluvil málo, často nerozuměl kladené otázce.
- Při rozhovorech nad obrázky dokázal v jednoduchých větách samostatně popisovat téma.
- Časté záchvaty vzteku.
- Má nedůvěřivý postoj k psům.

- Při první hodině canisterapie se odmítal k psovi přiblížit, společných činností se neúčastnil, pouze vše zpozrdálí sledoval. Během třetí canisterapeutické hodiny se již nebál Akima oslovit, pohladit ho a nabídnout mu pamlsk z misky. Začal být postupně v přítomnosti psa spontánnější, chtěl si s ním hrát, po skončení hodiny se ptal, kdy Akim zase přijde.

Kresebný vývoj

- Píše pravou rukou, jeho úchop je správný. Grafomotorika i celková koordinace pohybů je na dobré úrovni.
- Velice rád píše a kreslí. Vyloženě písmena a slova vyhledává. V 1. a 2. třídě, pokud měl možnost kreslit samostatně, vždy si zvolil opisování slov. Raději používal psací písmena než tiskací. Pokud měl kreslit na zadané téma, potřeboval vždy předlohu. Nyní při zpracování tématu stále ve většině případů potřebuje předlohu nebo aspoň vedení učitele. **V ojedinělých případech, kdy je chlapec silně motivován a nějaké téma, situace či zážitek jej hluboce osloví, je schopen pracovat samostatně, pouze s mírnou dopomocí učitele.**
- Je pečlivý a přesný. Pro vyplnění daného úkolu potřebuje dostatek času. Před canisterapií se velice rozčiloval, pokud musel zadaný úkol z nedostatku času odevzdat nedokončený. **Nyní již nedokončenou práci po vysvětlení pedagoga odevzdá, aniž by se rozčiloval.**
- Dříve měl problémy splnit úkoly, které neodpovídaly naučenému, běžnému. Například nevybarvil předmět na obrázku barvou, která neodpovídala skutečnosti. **Během školní docházky postupně došlo k mírné změně. Pokud má vybarvit předmět barvou neodpovídající skutečnosti, musí mu být vysvětleno, proč se to po něm žádá (např. sluníčko je zelené, protože je to pohádkové sluníčko).**

Kresba č. 1.1

Chlapec při kreslení seděl vzpřímeně. Měl dobré držení tužky. S kresebním náčiním manipuloval lehce, s uvolněnou rukou. Při kresbě na tužku netlačil, velmi přesně ji vedl a jednotlivé čáry dotahoval k základnímu obrysu.

Při vykreslování plochy několikrát přetáhl obrysovou linii, což velmi nelibě nesl. Uklidnil se až po delší domluvě učitele. V této situaci se projevil chlapcova perfekcionistický povahový rys.

Hlavní motiv umístil doprostřed plochy. Za povšimnutí stojí, jak je nakreslen profil psa. Ve většině případů totiž praváci kreslí profil hledící směrem vlevo a leváci směrem vpravo. Avšak chlapec co by pravák nakreslil profil hledící vpravo.

Po formální stránce je kresba odpovídající věku dítěte. Proporce psa jsou ve vzájemném souladu. Zajímavý je způsob vedení obrysové čáry psa. Chlapec ji nakreslil jakoby jedním tahem. Je tomu tak i na obrázku č. 2. To může vést k domněnce, že chlapec má **zafixovaný stereotypní způsob znázorňování psa.**

Po obsahové stránce jsou v kresbě zachyceny podstatné znaky, charakteristické pro znázornění psa. Kresba je celkově chudá, statická. Chlapec nebyl schopen si ve své fantazii představit více možných námětů spojených s pojmem „pes“. Pod tímto pojmem si představil stereotyp psa. Po dokončení kresby se učitel snažil zavést s chlapcem rozhovor o obrázku různými otázkami, ale chlapec nereagoval nebo říkal, že neví.

Kresba č. 1.2

V prosinci děti opět dostaly za úkol nakreslit obrázek na téma „pes“. V chlapcově kresbě došlo k velkému posunu především v obsahové stránce.

Při kreslení **byl tvořivější**. Rozvinul svoje asociace na téma „pes“, již se **neomezil pouze na svůj starý stereotyp**. Díky tříměsíčnímu působení canisterapie ve třídě, možnosti přímého kontaktu se psem, sledováním jeho chování, možností dovídat se o jeho zvyklostech a potřebách si chlapec k němu vytvořil přátelský vztah, což se promítlo i do jeho výtvarné činnosti.

Obsahová kompozice kresby je na velice dobré úrovni. **Chlapec pracuje s detailem** - znázornění článků prstů na tlapkách čárkami, jazyka v tlamě, jednotlivé desky, ze kterých je postavená bouda.

Z hlediska formální stránky je vše kresleno symetricky, dvojdimenzionálně, také vzájemné velikostní poměry mezi subjekty odpovídají realitě. Rozmístění subjektů je vyvážené, není zde náznak jejich zhuštění. Můžeme však vysledovat jistou stereotypnost ve vykreslení psa. Je opět nakreslen „jedním tahem“. Přesto nepůsobí strnule, právě naopak. Jeho držení těla, způsob zvednutí hlavy a otevřená tlama vyvolává v pozorovateli pocit **dynamičnosti, pohybu**.

Chlapec si při kreslení počínal opět velmi pečlivě. Největší pozornost zaměřil na pro něj nejdůležitější motivy obrázku – psa, boudy a misek se žrádlem. Zde si dával záležet na vykreslování jednotlivých ploch. Naopak u vykreslení trávy můžeme vysledovat již ne tak velkou preciznost. Chlapci nejspíš dělala problém příliš velká plocha, kterou musel zvládnout zpracovat. Rukopis byl omezený cílem pouze vyplnit plochu.

Zajímavá situace nastala na konci hodiny, kdy chlapec začal kreslit misku na žrádlo. Učitel chtěl výkres vzít, avšak chlapec trval na jeho dokončení se slovy: „Musím pejskovi přece nakreslit misku s granulemi a potřebuje taky misku s vodou, aby se mohl napít, až sní svůj oběd.“ Teprve po dokončení výkres odevzdal.

Při kreslení opět došlo k několika konfliktním momentům, kdy chlapec přetáhl obrysovou linii. Tyto situace těžce snášel, říkal o sobě, že „je hloupý kluk“, ale již bez doprovodného vztekání se. Projevila se opět jeho touha po perfektně odvedené práci.

Tabulky k případové studii 1

Mentální a sociální schopnosti a dovednosti	Začátek canisterapie	Pokrok v průběhu canisterapie
reakce na psa	strach ze psů	pes se stává jeho kamarádem, těší se na něj
spolupráce	nevšímá si psa, odmítá se zapojit do skupinové práce	účastní se činností se psem
komunikační schopnosti	samostatně rozhovor většinou nezačne	psa spontánně oslovuje, chce si s ním povídat, dávat mu příkazy
aktivita	zapojuje se krátce nebo vůbec, nutné vedení pedagoga	za přítomnosti psa se jeho aktivita zvyšuje
orientace v prostoru	špatné rozlišování pojmů před, za, nad, pod, vlevo, vpravo	rozliší vzadu, vepředu, dole, nahoře, stále problémy s rozlišením levé a pravé
délka udržení pozornosti	dokáže se soustředit na úkol, dokud ho nedokončí	stejně

Kresební projev	Začátek canisterapie	Pokrok v průběhu canisterapie
důslednost, zaujetí a vytrvalost při kresbě	perfekcionismus, tempo je pomalé, potřebuje dostatek času k dokončení úkolu	perfekcionismus přetrvává
kompozice	statická	dynamická
formální stránka	odpovídá realitě, stereotypnost	odpovídá realitě, stereotypnost přetrvává
obsahová stránka	kresba je celkově chudá a statická	více detailů, dynamičnost
imaginace	chudá představivost	více kreativity , vymýšlí si ke kresbě situační momenty ze života psa
využití barev v kresbě	důsledné používání barev v kresbě podle reality	je ochoten po vysvětlení pedagoga použít v kresbě barvu neodpovídající skutečnosti
konfliktní momenty	reaguje vzteklostí, trvá na opravě, trvá na dokončení zadaného úkolu, není ochoten akceptovat, že nedokončený úkol musí odevzdat	při chybě reaguje spíše lítostivě, považuje se za hloupého, je schopen zadaný úkol odevzdat nedokončený , pokud je mu poskytnuto vysvětlení, proč tomu tak musí být

PŘÍPADOVÁ STUDIE 2

Dívka V. (1998), 14 let

Diagnóza: DMO – spastická diparéza s větší akcentací na lokomoci dolních končetin, spodní hranice střední mentální retardace, opožděný vývoj řeči, strabismus

Rodinná anamnéza

- Rodiče jsou zdraví.
- Rodiče spolu nežijí, otec odešel od rodiny krátce po narození dívky.
- Starší sestra (1994) je zdravá.
- Mladší bratr (2004) s diagnózou spodní hranice lehké mentální retardace

Osobní anamnéza

- Mateřskou školu nenavštěvovala, zůstávala doma s matkou.
- Měla odloženou školní docházku. Do základní školy praktické nastoupila v září 2006. V současné době je žákyní 6. ročníku.
- Dívka je milá, přátelská, nebrání se navázání kontaktu.
- Pozornost je krátkodobá.
- V oblasti sebeobsluhy je na poměrně dobré úrovni. Dokáže se sama převléci, nezapne zip a knoflíky. Nají se lžící a zvládá napichovat jídlo na vidličku.
- Řeč je téměř nesrozumitelná, na otázky odpovídá jednoslovně, dokáže říci větu maximálně o třech slovech.
- Pohybuje se samostatně, chůze je paretická, do schodů jde s přidržením, střídá končetiny, schody schází pouze s přísunem.
- V důsledku DMO je značně postižená jemná motorika. Dívka ještě v pátém ročníku nezvládala stříhání, nyní došlo k mírnému pokroku – zvládne rozstříhnout papír.
- Činí jí velký problém orientace v prostoru (první, poslední, vpravo, nahoře ...)
- Ke zvířatům má kladný vztah, doma mají kočku.

Kresebný vývoj

- Podle záznamů z pedagogicko-psychologického vyšetření z listopadu 2010 nakreslila při kresbě postavy hlavu, oči, nos, ústa a vlasy, vynechala tělo a končetiny. Při doplňování chybějících částí postavy si všimla více detailů (doplnila např. pásek či řetízek), s pomocí dokreslila ruce, avšak nikoliv nohy. Tato situace by odpovídala poznatkům o výtvarném projevu tělesně postižených dětí, u nichž se v kresbě postavy často vyskytuje ignorace té části těla, která je postižená (Šicková-Fabricsi, 2002, s. 91).
- S občasnou chybou určila základní barvy.
- Tužku drží atypickým způsobem, který připomíná smyčcový úchop. Samostatně nezvládne nakreslit trojúhelník. Kresba je nyní na vývojové úrovni hlavonožce. Její výtvarný projev je stereotypní. Ve většině případů již postavám kreslí obě ruce i obě nohy.
- Dívka má ráda jasné barvy, k jejím nejoblíbenějším patří zelená. Celkový dojem obrázků působí veselým, pozitivně laděným dojmem.
- Při práci s plochou papíru zakreslí celou plochu.
- Kompozice projevu je značně statická, jednotlivé objekty kresby jsou pouze volně řazeny vedle sebe.
- Nezvládá kreslit na volné téma. Avšak pokud jí pedagog téma zadá, dokáže pracovat samostatně. Protože se však lehce nechá vyrušit podněty z okolí, udrží pozornost na svém úkolu pouze krátkou dobu.

Kresba č. 2.1

Potíže v oblasti jemné motoriky a grafomotoriky se projevují v provedení linií kresby, kdy dívka nedotahuje čáry k základnímu obrysu a také vzájemné navazování čar na sebe není plynulé (čáry naznačující končetiny nejsou plynule navázány na hlavu-trup psů).

Dívka při zpracovávání plochy nakreslila mnoho postav, které jsou všechny víceméně stejné. V odborné literatuře se uvádí, že příčinou opakování tvaru může být chudost představ nebo motorická či psychická únava, která je důsledkem nutnosti vyplnit celou plochu papíru (Hazuková, Šamšula, 2005, s. 90).

Po formální stránce je **pro kresbu typická stereotypnost**, kdy dívka pouze opakuje osvojenou formu znázorňování postavy. Kresba je tvořena jedním hlavním oválem, který představuje jak hlavu, tak tělo psa. Končetiny jsou kresleny jednodimenzionálně. Zajímavým prvkem jsou krátké čáry na „hlavě-trupu“ psa. Za zamyšlení stojí, zda se jedná o znázornění srsti psa nebo jde spíše o naučený způsob zachycení lidské postavy s vlasy, který dívka použila také při kresbě psa. Po srovnání s druhou kresbou, na které již tyto krátké čáry chybí, bych se přiklápěla k druhé možnosti.

Ve spodní části papíru dívka nakreslila s největší pravděpodobností plot, ale tento názor není potvrzen, protože při rozhovoru nad dokončenou prací dívka dotaz týkající se nakresleného předmětu v dolní části papíru neodpověděla.

V kresbě se projevila dívčina milá a optimistická povaha. Ladění obrázku působí pozitivně, neboť dívka použila pastelky jasných barev a také výrazy většiny pejsků jsou veselé.

Dívka pracovala samostatně pouze do doby, kdy nakreslila první dva pejsky a poté odložila pastelku se slovy, že „už to má.“ Na pobídnutí učitele, aby zkusila nakreslit ještě něco, co souvisí s pejsky, začala kreslit zbývající počet psů a vydržela pracovat sama, dokud plochu zcela nezaplnila.

Kresba č. 2.2

U dívky V. se v kresbě stejně jako u chlapce D. projevil pozitivní vliv pravidelného kontaktu se psem, který byl pro ně velmi silnou motivací. V kresbě došlo k významnému posunu.

Dívka se **oprostila od automatismu v množství psů** typického pro první kresbu. Nejprve nakreslila oranžovou pastelkou základní linii znázorňující psa. Poté použila různých barev pastelek a pejska vybarvila. Na dotaz týkající se barevnosti psa odpovídala, že neví. Domnívám se, že používání široké škály pastelek souvisí s jejím zalíbením v barevnosti.

Z formálního hlediska nedošlo k výrazným změnám. Pes je opět znázorněn jako hlavonožec. Zajímavými novými detaily jsou uši a ocas psa. Při obtahování základní linie hlavy-trupu psa a jeho nohou se dívka nespokojila pouze s klasickým obtáhnutím linie, ale využila krátkých črtacích tahů pastelkou. Tímto postupem se možná podvědomě snažila o ztvárnění srsti psa. Pro vybarvení obličejové části zvolila svou oblíbenou zelenou barvu.

Figura psa je znázorněna pouze se dvěma končetinami. Vysvětlení nabízí odborné poznatky o kresbě dítěte, podle kterých dítě ve stadiu kresby hlavonožce přenáší grafický typ zobrazení člověka na zvířecí postavu, která je od lidské odlišena detaily, např. uši, vousky, ocásek (Hazuková, Šamšula, 2005, s. 106).

K posunu došlo v rámci obsahové kompozice celé kresby, která se stala bohatší. Dívka se nespokojila pouze se ztvárněním psa, ale do obrázku zakomponovala také boudu (velký hnědý obdélník v pravé části papíru) a míč (žlutý předmět), aby si „pejsk mohl hrát“. Projevila se zde zkušenost s Akimem a psododem, který v rámci některých her s dětmi využíval žlutý míč. Míč nemá kulatý tvar, což je nejspíše důsledek toho, že dívka nevyužila při jeho ztvárnění nejdříve nakreslení obrysové linie a následného vybarvení, ale přímo vyplňováním plochy se snažila vytvořit kulatý tvar. Černý obdélník v pravé dolní části papíru představoval první pokus dívka nakreslit psa, který se ale nezdařil, proto začala kreslit druhou figuru. Dívka vykreslila volnou plochu papíru kruhovitými zelenými čarami, které představují trávu.

Dívka dokázala pracovat samostatně po celou dobu potřebnou k dokončení obrázku. Při rozhovoru vedenou nejen o kresbě, ale i celkově o psech a zvířatech, neboť její rodina vlastní kočku, byla aktivní, zaujatá tématem, používala jednoslovné nebo dvouslovné věty (např. Pejsek míč. Hraje. Pejsek haf. Kočka mňau.).

Tabulky k případové studii 2

Mentální a sociální schopnosti a dovednosti	Začátek canisterapie	Pokrok v průběhu canisterapie
reakce na psa	kladná	vytvoření vřelého vztahu
spolupráce	spolupracuje	spolupracuje
komunikační schopnosti	na dotazy většinou neodpovídá, špatně srozumitelná řeč	lépe reaguje na dotazy, odpovídá jedno- nebo dvouslovnou větou, psa oslovuje, snaha mluvit s ním
aktivita	je aktivní, zadané úkoly plní ráda, je snaživá	k výrazné změně nedošlo
orientace v prostoru	špatná	chápe rozdíl mezi nad a pod
délka udržení pozornosti	dokáže se soustředit na úkol, než ho splní, ale potřebuje podporu učitele	dokáže se delší dobu soustředit na úkol bez vedení učitele

Kresební projev	Začátek canisterapie	Pokrok v průběhu canisterapie
důslednost, zaujetí a vytrvalost při kresbě	tempo pomalé, nutné ve většině případů vedení pedagoga, aby úkol dokončila	tempo pomalé, zvládá samostatně dokončit úkol
kompozice	statická, figury pouze řazeny vedle sebe bez vzájemného vztahu	statická, figury zakomponovány do prostoru obrázku (pes v trávě)
formální stránka	stadium hlavonožce, stereotypnost, automatismus	zvířecí hlavonožec, eliminace automatismu
obsahová stránka	kresba je chudá, stereotypní	zařazení více různých prvků do kresby
imaginace	chudá představivost, automatismus zobrazování	snížení tendence k automatismu
využití barev v kresbě	barvy jasných tónů používá bez ohledu na realitu	stejně, záliba v barevnosti
konfliktní momenty	přetáhnutí linií neřeší, při chybě ji nečiní problém začít např. kreslit znovu, v případě špatně ořezané pastelky jsou linie značně zeslabené	stejně, některé zeslabené linie zvýrazňuje obtahováním nebo črtáním

Změny u dětí během canisterapie

- U chlapce došlo postupně k odbourání strachu ze psa. Chlapec si k Akimovi vytvořil přátelský vztah a na jeho příchod se těšil.
- Chlapec byl aktivnější a otevřenější. Více se zapojoval do kolektivních her.
- Zlepšil se jeho řečový projev. Motivovala je nutnost mluvit na psa dostatečně na hlas a zřetelně, aby pes při hrách rozuměl jeho příkazům a mohl je vyplnit.
- Došlo k zlepšení orientace v prostoru, rozvinutí fantazie. Kresby se staly bohatšími a dynamičtějšími, chlapec si vymýšlel situační momenty ze života psa.
- Pes pomáhal ve třídě vytvářet příjemnou atmosféru, ve které se chlapec dokázal oce uvolnit a reagovat méně stresově na pro něj rušivé situace.
- U dívky došlo k mírnému zlepšení v oblasti jemné motoriky, postupně dokázala uchopit nůžky a rozstříhnout papír, i když s obtížemi.

- Částečně se díky hrám se psem zlepšila její orientace v prostoru.
- Rozvinula se především její fantazie. Při poznávání psa zapojovala všechny smysly, čímž bylo všestranně rozvíjeno její vnímání. To vše se projevilo i její kresbě, která se stala bohatší, zařadila více prvků do kresby, psa zakomponovala do prostoru.
- Došlo k omezení tendence k automatismu při výtvarném projevu.

PŘÍPADOVÁ STUDIE 3

Dívka L. (1993), 19 let

Diagnóza: Syndrom Smith-Magenis

Rodinná anamnéza

- Oba rodiče jsou zdraví, středoškolské vzdělání.
- Dívka nemá žádné sourozence.

Osobní anamnéza

- Narodila se v 38. týdnu gravidity spontánním porodem.
- Psychomotorický vývoj byl již od narození zřetelně zpožděn. Z neurologického hlediska byl u ní diagnostikován opožděný vývoj řeči, úroveň mentálních schopností v pásmu střední mentální retardace, značně poškozena hrubá a jemná motorika. Chůze je na širší bázi.
- Od malička trpí enurézou. V současnosti se stále občas v noci pomočuje, anebo pokud je zabrána do hry, je nutné ji připomenout, že by měla navštívit toaletu.
- V pěti letech začala navštěvovat mateřskou školu speciální.
- V současné době navštěvuje 9. ročník základní školy speciální.
- Dívka je velmi přátelská, komunikativní a zvědavá. Ráda navazuje kontakt s dalšími lidmi. Chápe sociální vztahy v rodině, ale cizí lidi vnímá jako blízké známé a podle toho se k nim chová.
- Sama doma je schopna zůstat dvě hodiny, venku bez dohledu zůstat nemůže.
- Orientace v prostoru je na nízké úrovni. Samostatně se venku nepohybuje a zná jen naučené cesty. Při přechodu přes cestu se sice rozhlédne, ale není schopna vyhodnotit situaci.

- Co se týče orientace v čase, rozlišuje události na minulost a budoucnost. Neumí poznávat hodiny.
- Má problémy s rovnováhou a koordinací. Má problémy se skoky z výšky, při překážkové dráze ve srovnání s minulým rokem již nepotřebuje fyzickou podporu.
- Podle záznamů z roku 2009 v ní nutnost ukončení činnosti, nutnost volby nebo změna, kterou neočekávala, vyvolávaly silný afekt (sebepoškozování a křik).
- Neuměla se rozhodovat. Nutnost rozhodování v ní vyvolávala značný stres. V nových situacích byla velmi nejistá, nebyla schopná odhadnout vlastní schopnosti.
- Její řeč je srozumitelná. Dříve při rozhovoru mluvila velmi nahlas, občas přecházela až do křiku.
- V oblasti sebeobsluhy je na dobré úrovni. Sama se převleče, dokáže již zapnout knoflíky. Používá příbor.
- Její vztah ke zvířatům je kladný, doma mají fretku.

Kresebný vývoj

- Úchop tužky je správný. Grafomotorika je vlivem postižení na horší úrovni. Nedotahuje linie k základnímu obrysu
- Dívka bez chyby určí barvy.
- Nevládá kreslit na volné téma. **Neustále se ptá, jak a co má kreslit.**
- **Kreslení nepatří mezi její oblíbené činnosti. Pokud dostane za úkol něco nakreslit, snaží se dokončit kresbu v co nejkratším čase.**
- Po formální i obsahové stránce je kresba značně chudá, statická.

Kresba č. 3.1

Při kresbě tohoto obrázku nebyl přítomen canisterapeutický pes, ani neměla před sebou žádnou obrázkovou předlohu.

Pohyb vedení pastelky byl plynulý a přiměřeně rychlý. Přítlak byl přiměřený. Dívka nevyužila celou možnou plochu čtvrtky, ale postava psa zabírá její velkou část, je situována do její střední části. Pro kreslení využila pouze jednu pastelku ve své oblíbené modré barvě.

Pokud jde o téma, nakreslila hlavu s očima, nosem a pusou s vyplazeným jazykem. Zapomněla nakreslit uši. Výrazným prvkem v kresbě je **antropomorfismus** v zobrazení psa, jehož obličejová část nese lidské prvky. Antropomorfismus je projevem fantazie **dítěte předškolního věku**. Fantazie je v tomto období důležitá pro citovou a rozumovou rovnováhu dítěte. Dítě světu lépe rozumí, když mu přiřítá vlastnosti živých bytostí. Vliv dětské fantazie se projevuje animismem nebo antropomorfismem (Hazuková, Šamšula, 2005, s. 86). Z uvedené charakteristiky kresby je zřejmé, že i když

je této dívce je 19let, úroveň jejího výtvarného projevu je ve stadiu kresby dítěte předškolního věku.

Tělo je zachyceno značně schematicky. Dívka má v oblibě čáry, jež na sebe většinou navazují pravouhle. Mluvíme o tzv. **R-principu**, pro který je typická záliba v důsledném odlišení obou základních směrů. Nejčastěji se tento jev projevuje na kresbách domů s komínem, který je na šikmou střechu nasazen kolmo nebo u nasazení rukou na trup či stromů na křivku kopce (Hazuková, Šamšula, 2005, s. 89). Tělo i končetiny jsou kresleny jednorozměrně. Pouze při znázornění tlapek využila druhé dimenze a znázornila je ve formě kruhu.

Z formálního hlediska hlava navazuje na trup, avšak následné navázání končetin neodpovídá ani přibližné anatomii.

Celkově je kresba značně chudá. **Projevuje se v ní nedostatek fantazie, zájmu o téma.** Dívka strávila kreslením velmi krátkou dobu (asi pět minut). Svou činností doprovázela komentářem, že neví, jak má kreslit. V kresbě se tak projevil dívčin nezájem o výtvarné činnosti.

Kresba č. 3.2

V době kreslení tohoto obrázku, byla dívka motivována přítomností canisterapeutického psa. Přesto však byla opět nutná přítomnost a pomoc dospělé osoby, která si mohla s dívkou během její činnosti vykládat o tom, co právě kreslí.

Figura psa je zachycena se snahou o realistickou podobu. **Přibyly detaily** – uši a ocas. Dívka kreslila podle živého modelu a zaznamenala stranovou orientaci psa. Jeho hlavu situovala na papíře směrem vpravo. Také výběr pastelky byl nejspíše ovlivněn možností živé předlohy, neboť zvolila tentokrát světle hnědou barvu.

Po formální stránce má kresba adekvátnější proporce, i když je tělo nepoměrně dlouhé. Hlavu, trup, ocas a končetiny na sebe plynule navazují. Pes je opět zachycen značně schematicky, s horizontálně orientovaným trupem z bočního pohledu, avšak hlava je nakreslena en face.

Zicha uvádí, že ve výtvarném projevu mentálně postižených dětí jsou nápadné deformace, které se týkají tvarů předmětů a poměrů proporcí. Kružnice, elipsy a vlnovky bývají značně deformované, hrbolaté a jejich spoje na sebe nenavazují. Mentálně postižené dítě také často nedovede vést přímkou žadáním směrem, rovnoběžky mívají sbíhavou tendenci, půlení délek vykazuje nepoměr obou částí a také dodržení žadané velikosti je značně problematické. Důvodem je, že dítě nedovede zkoordinovat činnost smyslů a mozkových center s činností motorickou, která mívá buď zpoždění či naopak předstih. To se odráží v kresbách, kdy dítě setrvává v pohybu kreslicím náčiním i tehdy, když už to není žádoucí (Zicha, 1988, s. 69).

U mentálně postižených dětí převládá zobrazování postavy „en face“, vyskytuje se nadměrně velká hlava v porovnání s ostatními částmi děla, detaily obličeje jsou ztvárňovány primitivním způsobem, chybějí části těla a detaily (Zicha, 1988, s. 71).

Některé z výše uvedených charakteristik se projevují i v kresbě dívky L.

Kresba je statická, chudá. Dívka sice zadaný úkol splnila a byla samostatnější, což bylo nejspíše způsobeno tím, že mohla při kreslení sledovat Bena, ale snažila se úkol co nejrychleji splnit, aby se kreslením nemusela více zabývat.

V rámci individuálního plánu pro dívku byly stanoveny postupně následující cíle:

- navození správného sociálního chování (neobjímat cizí lidi, mluvit při rozhovorech přirozeně nahlas a zřetelně, nekřičet)
- trénování orientace v čase (na papírových hodinách určit začátek a konec lekce)
- rozvíjení hrubé motoriky (rovnováha, koordinace, orientace v prostoru)
- snížení či odstranění afektivního chování (nekřičet a nerozčilovat se při stresových situacích)
- zlepšení schopnosti soustředění se (schopnost dokončení výtvarné činnosti)

Pro splnění stanovených cílů byla nutná dlouhodobá spolupráce s dívkou, rodiči, pracovníkem centra a canisterapeutickým týmem. Postupně docházelo ke změnám v dívčině chování. V rámci canisterapie byla motivována různými činnostmi se psem k vybudování stanovených návyků a dovedností:

- navozování přijatelného sociálního chování tím, že se přivítá s canisterapeutickým týmem (oslovení psa, podání ruky psovodovi)
- učila se požadavky, přání či příkazy vyslovovat zřetelně, přiměřeně rychle, při neuposlechnutí jejího příkazu psem příkaz klidně zopakovat, nerozčilovat se
- v blízkosti psa zásadně nekřičet, což pomáhalo omezovat projevy afektivního chování
- hlídat si čas
- pro rozvoj koordinace a rovnováhy se učit zvládat společně se psem překážkovou dráhu (plížení, válení sudů, seskoky z lavičky, překračovat překážky, přecházet lavičku)
- rozvoj orientace v prostoru (schovávání misek v místnosti a následné navedení Bena ke schovaným miskám)
- rozvoj schopnosti soustředění se, tolerance (počkat, až se pes nažere a teprve poté po něm vyžadovat další úkol)

Níže uvedenou fotografii jsem pořídila při navštěvování canisterapeutických sezení v centru pro handicepované děti.

Tabulky k případové studii 3

Mentální a sociální schopnosti a dovednosti	Začátek canisterapie	Pokrok v průběhu canisterapie
reakce na psa spolupráce	kladná spolupracuje	vytvoření vřelého vztahu spolupracuje
komunikační schopnosti	na dotazy odpovídá, je zvědavá, kontakt cíleně vyhledává, ve stresových situacích se rozčiluje a křičí	je velice komunikativní, lépe zvládá správné sociální chování, ve stresových situacích se již většinou nerozčiluje a nekřičí
aktivita	je aktivní a snaživá, zadané úkoly plní ráda	sama navrhne, co by ráda dělala za aktivitu
orientace v čase	neumí poznávat hodiny, nerozlišuje časové ohraničení jednotlivých činností	klasické poznávání hodin stále nezvládá, je schopna časově určit začátek a konec činnosti
délka udržení pozornosti	dokáže se soustředit na úkol, než ho splní, ne však příliš dlouhou dobu, potřebuje podporu pedagoga	dokáže se soustředit na úkol, dokud jej nedokončí, je stále nutná podpora pedagoga

Kresebný projev	Začátek canisterapie	Pokrok v průběhu canisterapie
důslednost, zaujetí a vytrvalost při kresbě	ve většině případů je nutné vedení pedagoga, aby úkol dokončila, při výtvarných činnostech není důsledná, chce mít úkol co nejrychleji za sebou	většinou stejné, pouze pokud je silně motivována je schopná úkol dokončit s bez výrazných zásahů pedagoga
kompozice	statická, chudá, figura zaujímá většinu plochy papíru	nedošlo k výrazným změnám, oživení kresby vlastním podpisem
formální stránka	stereotypnost, ulpívání na vytvořeném grafickém typu, značná disproporčnost, antropomorfismus	grafický typ víceméně stejný, ubylo disproporčnosti, antropomorfismu
obsahová stránka	velice chudá, absence detailních prvků typických pro psa (např. uši, ocas), nesprávný počet nohou psa	zařazení více prvků do kresby
imaginace	chudá, stereotypnost zobrazování	nedošlo ke změnám
využití barev v kresbě	barvy používá náhodně, bez záměru, často volí oblíbenou modrou	ve většině případů stejné, při motivaci volí různé barvy
konfliktní momenty	nemá tendenci opravit chybu v kresbě, i když na dotaz o ní referuje	stejně

Změny u dívky během canisterapie

- Postupně se naučila, kde má být velká ručička a malá ručička, když má lekce začít a skončit. Klasické poznávání hodin však stále nezvládá.
- Postupně se naučila přejít bez pomoci lavičku, seskočit z ní, udělat pět dřepů. Celkově se zlepšila v koordinaci pohybů, v místnosti se cítila jistě, orientovala se bez problémů. Ve volném prostoru (např. na hřišti) se cítí stále nejistá. Při běhu má tendenci držet za ruku osobu, která ji doprovází.
- Velkým pokrokem bylo postupné odstranění dívčina afektivního chování. V současné době reaguje na stresové situace bez doprovodné vzteklosti a křiku. Většinou pouze zvýší hlas, ale po klidné domluvě druhé osoby se uklidní úplně.

- **Zlepšila se schopnost soustředit se. Zadanou výtvarnou činnost dokončí. Po výtvarné stránce nedošlo k velkým posunům. K nejvýraznější změně došlo v rámci obsahové stránky, kdy dívka díky pozitivnímu působení psa začala zařazovat více prvků do své kresby.**
- **Celkově však z hlediska výtvarné činnosti nedošlo k velkým pokrokům. Dívka nemá výtvarnou činnost v oblibě. Pokud má možnost si vybrat mezi tím, co bude dělat, zvolí si vždy jinou činnosti než výtvarnou.**

ZÁVĚR

V bakalářské práci jsem se zabývala vztahem člověka a psa. V první části teoretického bádání jsem se snažila identifikovat styčné body soužití člověka a psa v historii a charakterizovat, jak jsou významy, které může mít pes pro člověka, přítomny a vyjádřeny v jednotlivých uměleckých dílech.

Při rozboru uměleckých děl jsem dospěla k názoru, že pes byl již od počátku své domestikace nedílnou součástí života člověka. Způsob nazírání společnosti na okolní svět, lidské bytí a hodnoty, se odrážel v přístupu člověka k psovi. Využití a postavení psa bylo vždy odrazem potřeb a postojů doby, ve které žil. Každá historická epocha má své charakteristické znaky, které se následně projevují ve způsobu zachycení umělcova pohledu na svět a (v našem případě) na psa v jeho díle.

V druhé části teoretického bádání jsem se zaměřila na vzájemnou interakci psa a člověka v rámci canisterapie. Stěžejním bodem bylo zkoumání vlivu psa na člověka po stránce fyziologické a psychologické. Na základě studia odborné literatury jsem došla k závěru, že pes pozitivně ovlivňuje fyzické a mentální schopnosti a sociální dovednosti člověka. Z těchto důvodů nachází canisterapeutický pes široké uplatnění při práci s lidmi s různými druhy a stupni postižení.

Ve výzkumné části bakalářské práce jsem se zabývala vztahem mentálně postiženého dítěte a canisterapeutického psa. Výzkumnou sondu jsem zaměřila na zkoumání, zda a k jakým změnám došlo u dítěte v oblasti jeho mentálních schopností a sociálních dovedností a dále prověřit, zda se tyto změny promítly v dětském výtvarném projevu.

Na základě provedených případových studií bylo potvrzeno, že v rámci canisterapeutického programu došlo u všech tří dětí ve větší či menší míře ke změnám v oblasti jejich mentálních schopností a sociálních dovedností. Zlepšily se jejich komunikační schopnosti a řečové dovednosti, děti se lépe orientovaly v čase a prostoru, přítomnost canisterapeutického psa pomohla u chlapce k odbourání strachu ze psů a odstranění afektivního chování.

Canisterapeutičtí psi se v kontaktu s dětmi v základní škole speciální a v centru pro handicapované děti projeví jako vynikající společníci, pomocníci i „učitelé“ zároveň. Výukový program byl přizpůsoben postižení dětí a psi byli silnou motivací při jejich práci. Jejich prostřednictvím si děti procvičovaly řečové dovednosti, početní úkony, orientaci v čase a prostoru, rozvíjela se jejich fantazie a pozitivní emoční ladění. Děti se učily formulovat svou vůli a přání tím, že musely psům vydávat jasné povely. Zároveň se učily poznávat, co psi svým chováním vyjadřovali, a snažily se poté jejich nárokům vyhovět (postarat se o misku s čerstvou vodou, nakrmit je, vyčesat jim srst, nerušit je při jídle, respektovat jejich potřebu odpočinku). To vše vedlo k ohleduplnějšímu chování dětí nejen k psům, ale i k sobě navzájem. Díky psům se děti učily toleranci a odpovědnosti.

Ve větší či menší míře se uvedené změny v dovednostech a schopnostech dětí projeví i v jejich výtvarné činnosti. Ve všech uvedených případech se zlepšila schopnost dětí soustředit se na zadaný úkol a setrvat u něj, dokud jej nedokončí. U všech dětí došlo na základě rozvinutí fantazie a vnímání ke zlepšení kresby po obsahové stránce, která se stala bohatší, děti do kresby zakomponovaly více prvků. Také formální stránka kreseb se zlepšila. Ve dvou případech došlo k eliminaci automatismu a disproporčnosti. U jednoho z dětí nadále přetrvával sklon ke stereotypu zobrazování figury psa. Pouze v jednom ze tří případů došlo k velkému posunu v rámci zpracování kompozice, která nabyla na dynamičnosti. Přítomnost psů silně působila na vytváření příjemné atmosféry, ve které se děti cítily uvolněněji a reagovaly méně stresově v situacích, kdy se jim něco při výtvarné činnosti nedařilo.

Pro psa, který k člověku přilne, je nejdůležitější cítit, že ho má jeho pán rád a je schopen mu poskytnout potřebnou ochranu a péči. Za to se mu pes odvděčí podle svých přirozených schopností a možností. Pes nás pustí do svého tajuplného světa a spoustu nás naučí. Je odrazem našich dobrých i špatných stránek a tím nám pomáhá vidět sebe samé v ostrém světle pravdy a ukázat cestu, jak na sobě pracovat, učí nás nesobeckosti, laskavosti a zodpovědnosti vůči živým tvorům.

Seznam informačních zdrojů

POUŽITÁ LITERATURA

BECKETT, W. *Toulky světem malířství*. 1. vyd. Praha: Fortuna Print, 1996. ISBN 80 – 858 – 73 – 43 – 5.

CÍSAŘOVSKÝ, M. *Plemena psů A-Z*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Brázda, s.r.o., 1995. ISBN – 80 – 209 – 0256 – 2.

DAVIDO, R. *Kresba jako nástroj poznání dítěte*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80 – 7178 – 449 – 4.

DVOŘÁČKOVÁ, V. *Souhvězdí a jejich mýty*. Praha: Levné knihy KMa, 2005. ISBN 80 – 7309 – 272 – 7.

GALAJDOVÁ, L., GALAJDOVÁ, Z. *Canisterapie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2011. ISBN 978 – 80 – 7367 – 879 – 1.

GALAJDOVÁ, L. *Pes lékařem lidské duše aneb Canisterapie*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1999. ISBN 80 – 7189- 789 – 3.

GOMBICH, E. H. *Příběh umění*. 1. vyd. Singapur: Mladá fronta a Argo, 1995. ISBN 80 – 204 – 0685 – 9. ISBN 80 – 7203 – 143 – 0.

HAZUKOVÁ, H., ŠAMŠULA, P. *Didaktika výtvarné výchovy I*. Praha: Univerzita Karlova, 2005. ISBN 80 – 7290 – 237 – 7.

KENTOVÁ, S. *Kompozice*. 2. vyd. Bratislava: Perfekt, a. s., 2000. ISBN 80 – 8046 – 164 – 3.

KOSÍK, K. *Poslední eseje*. 1. vyd. Praha: Filosofia, 2004. ISBN 80 – 7007 – 206 – 7.

KUNTOVÁ, D., DOLEŽAL, V. *Psi – teorie, praxe, atlas plemen*. České Budějovice: nakl. DONA, 1995. ISBN 80 – 85463 – 61 – X.

LOMELL, A. *Pravěk a umění přírodních národů*. Praha: Atria, 1972.

NERANDŽIČ, Z. *Animoterapie aneb Jak nás zvířata umí léčit*. 1.vyd. Praha: Albatros, 2006. ISBN 80 – 00 – 01809 – 8.

PIJOAN, J. *Dějiny umění 2*. 4. vyd. Praha: Knižní klub, 1998. ISBN 80 – 7176 – 839 –1.

PIJOAN, J. *Dějiny umění 6*. 3. vyd. Praha: Odeon, 1989.

ŠAMŠULA, P., ADAMEC, J. *Průvodce výtvarným uměním I*. 2. vyd. Praha: SPL – PRÁCE, 1994. ISBN 80 – 86287 – 22 – X.

ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN 80 – 7178 – 616 – 0.

ŠEVČÍKOVÁ, K. *Slavné obrazy*. 1. vyd. Praha: Fortuna Print, 1996. ISBN 80 – 85873 – 59 – 1.

ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80 – 7178 – 5067.

TEREN, Š., RUSINA, I., MOLNÁR, L. *Lov a zver vo výtvarnom prejave*. 1. vyd. Bratislava: Príroda, vydavateľstvo kníh a časopisov, n. p., 1988.

VALENTA, M., KREJČÍŘOVÁ, O. *Psychopedie*. 1. vyd. Olomouc: Netopejř, 1997. ISBN 80 – 902057 – 9 – 8.

VELEMÍNSKÝ, M. *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*. České Budějovice: DONA, 2007. ISBN 978 – 80 – 7322 – 109 – 6.

WOLOY, E. *Pes a lidská duše*. 1. vyd. Brno: Nakl. Tomáše Janečka, 2005. ISBN 80 – 85880 – 42 – 3.

ZICHA, Z. *Úvod do speciální výtvarné výchovy*. Praha: Univerzita Karlova, 1988.

INTERNETOVÉ ZDROJE

1.

zabiječi. *Stránky o psech a kočkách* [online]. 10. července 2006 [cit. 2012-03-25]. Dostupné z: http://jakkoupitstene.sweb.cz/stranky/zabijec_1.HTM

2.

Základní pojmy - pravidla kompozice. *Ladasoukup.cz* [online]. © 2005 - 2011 [cit. 2012-03-26]. Dostupné z: <http://www.ladasoukup.cz/2008/09/zakladni-pojmy-11-pravidla-kompozice/>

3.

Perspektiva. *Gymnázium Cheb* [online]. 2006 [cit. 2012-03-25]. Dostupné z: <http://absolventi.gymcheb.cz/2006/kasparla/perspektiva/perspektiva.html>

4.

Blood Song: An Interview With The Author. *Eric Drooker* [online]. © 2002 [cit. 2012-03-25]. Dostupné z: http://www.drooker.com/reviews/blood_song_interview.html

5.

Stanovené cíle canisterapie. *Canisterapie* [online]. 4. 7. 2011 [cit. 2012-03-25]. Dostupné z: <http://canisterapie.mypage.cz/menu/stanovene-cile-canisterapie>

6.

Co vás zajímá. *Pes pomůže* [online]. © 2005 [cit. 2012-03-25]. Dostupné z: http://www.pes-pomuze.com/co_vas_zajima.html

SEZNAM POUŽITÝCH OBRÁZKŮ

Obr. 1

Obrázky. *Google.com* [online]. ©2012 [cit. 2012-03-26]. Dostupné z: http://www.google.cz/search?tbm=isch&hl=cs&source=hp&biw=1366&bih=627&q=obr%C3%A1zky+d%C4%9Bt%C3%AD+a+ps%C5%AF&gbv=2&oq=obr%C3%A1zky+d%C4%9Bt%C3%AD+a+ps%C5%AF&aq=f&aqi=&aql=&gs_l=img.3...158111098810111599118118101101101125179115j31810.frgbld

Obr.2

Dogs. *Pes-portal.sk* [online]. 2009 [cit. 2012-03-23]. Dostupné z: <http://pes-portal.sk/portal/domestifikacia-psa>

Obr. 3

Anubis. *Drakkaria.cz* [online]. 2008 [cit. 2012-03-23]. Dostupné z: http://www.drakkaria.cz/images_items/anubis---barevny_2.jpg

Obr. 4

Sírius - psí hvězda. *Mýty a skutečnost* [online]. 25. 12. 2009, 10. 5. 2010 [cit. 2012-03-24]. Dostupné z: <http://www.myty.cz/view.php?navezclanku=sirius-psi-hvezda&cislocclanku=2009120001>

Obr. 5

Herakles&Kerberos. *Greek Mythology* [online]. 2000 [cit. 2012-03-24]. Dostupné z: <http://www.theoi.com/Gallery/M12.1.html>

Obr. 6

Farnéský býk (in: Pijoan, str. 192, 1998)

Obr. 7

Cave canem. *Google* [online]. ©2012 Google [cit. 2012-03-24]. Dostupné z: <http://www.google.com/search?q=cave+canem&hl=is&prmd=imvns&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ei=z8NtTHeBcydOpS50IQG&ved=0CDsQsAQ&biw=1192&bih=511>

Obr. 8

Dog mosaic. *Google.com* [online]. ©2012 [cit. 2012-03-29]. Dostupné z: http://www.google.com/search?q=dog+mosaic&hl=is&prmd=imvns&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ei=fK50T_n7I8icOtzDueQK&ved=0CB8QsAQ&biw=1192&bih=511

Obr. 9

Medieval hunting. *Google* [online]. ©2012 [cit. 2012-03-29]. Dostupné z: http://www.google.com/search?q=wolf+hunting&gs_l=img.frgbld.&bav=on.2,or.r_gc.r_posb&fp=8e68019ace982f7c&biw=1192&bih=511

Obr. 10

Jan van Eyck. *Artcyclopedia* [online]. © 2011 [cit. 2012-03-24]. Dostupné z: http://www.artcyclopedia.com/artists/eyck_jan_van.html

Obr. 11

Danae and the shower of gold. *OceansBridge* [online]. © 2002 - 2012 [cit. 2012-03-29].

Dostupné z

<http://www.oceansbridge.com/oilpaintings/product/29610/danaeandtheshowerofgold>

Obr. 12

Tintoretto. *Flickr* [online]. Copyright © 2012 [cit. 2012-03-24]. Dostupné z:

<http://www.flickr.com/photos/28433765@N07/6005318157/sizes/m/in/photostream/>

Obr. 13

Eric Drooker. *Google* [online]. ©2012 Google [cit. 2012-03-24]. Dostupné z:

http://www.google.com/search?q=eric+drooker&hl=is&prmd=imvnso&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ei=GLVtT_jeLYOUOqnIpecF&ved=0CCgQsAQ&biw=1192&bih=511